

Poština plačana v gotovini.

Cena Din 8.—

MLADI

DELAVSKI
MLADINSKI
LIST

VI

1 9 3 4

5-7

M A J
J U N I J
J U L I J



Ku

PLAMEN

»MLADI PLAMEN«, delavski mladinski list, izhaja vsak mesec. Izdaja ga konzorcij (predstavniki: Slak Jože, Ljubljana, Mariborska ulica 28). Urejuje Slak Jože. Uredništvo in uprava je v Ljubljani, Mariborska ulica 28. Tiska »Slovenija«, družba z o. z., Ljubljana, Wolfova ul. 1 (predstavniki: A. Kolman). List stane na leto Din 20,—, polletno Din 10,—; posamezna številka Din 2,—. Račun poštne hranil., podruž. v Ljubljani, št. 11.595. — Rokopisov ne vračamo.

Vsebina:

O religiji (A. Thalheimer) — Železobetón (pesem; Tone Čufar) — Ekonomske težave tretjega Reicha (Dr. B. Kojič) — Polom (drama; Tone Čufar) — Beseda o Ivanu Cankarju (U. K. in Janez Požar) — Kultura — Emil Zola in njegov »Germinal«, roman o rudarjih (Janez Požar) — Založba »Nova knjiga« — Dopisi — Razno — Tolmač tujih izrazov — Na platnicah: Iz uredništva — Iz uprave.

Iz uredništva

Današnja številka je morala iziti nekoliko skrajšana. Brez krivde uredništva so izpadli sestavki »O fašizmu«, Ilje Ehrenburga »Bolezen našega časa«, pesem Rudolfa Rojca in nekateri drobni prispevki, kar naj nam bralci in sotrudniki oprostijo.

Iz uprave

Ta trojna številka je izšla s precejšnjo zamudo, ki pa je nismo zakrivili mi. List se še vedno bori z gmotnimi težavami in njegov nadaljnji obstoj še zdaj ni materialno zagotovljen. Na naročnikih, zlasti pa na poverjenikih leži, da ga podpro, da nam pridobivajo novih naročnikov, predvsem pa, da takoj plačajo naročnino!!! »Mladi plamen« je edini list delavske mladine pri nas in vsak zaveden delavec se mora z vsemi silami truditi, da ga po svojih močeh podpre! S poverjeniki bomo v kratkem stopili v ožji stik.

Ta (trojna) številka stane v podrobni prodaji 8 Din.

MLADI PLAMEN

LETO VI.

MAJ, JUNIJ, JULIJ

ŠTEV. 5—7.

O religiji

... Razlikujemo dva glavna vira, iz katerih izvirajo religiozni nazori. Prvi je razmerje človeka do prirode, in sicer odvisnost človeka od prirode in njegovo hotenje, da bi nad prirodnimi silami, ki jim dejansko ne more vladati, zavladal vsaj v domišljiji s tem, da jim prinaša žrtve, da jih moli, izvršuje obrede itd. ... Jasno je, da so ljudje tem bolj pripravljeni, gledati na vse prirodne pojave skozi očala religiozne domišljije, kolikor manj so razviti ekonomsko ali tehnično, kolikor bolj so odvisni od prirode. Predstavite si primitivnega človeka, ki je oborožen zgolj z najenostavnejšim orožjem iz kamna, kosti ali lesa in se komaj preživlja z lovom, ribolovom itd., pa je razumljivo, da se morajo iz takih odnosov odvisnosti od prirode izoblikovati ... religiozne predstave. Tudi primitivni poljedelec ... je v največji meri odvisen od prirodnih sil ... Dokler ne more človek pregledati vseh teh okoliščin, dokler jih ne more predvidevati ali jih bolj ali manj tehnično premagati, skuša zmerom s pomočjo religioznih predstav postati gospodar teh stvari.

Drugi vir religioznih predstav so medsebojni družbeni odnosi ljudi. Ti družbeni odnosi kažejo, da je v družbi poedinec odvisen od celote, ki predstavlja v primeri z njim neko višjo silo. Družba kot celota je v prastarih dobah najmočneje vplivala na poedince, in ta odvisnost poedince od rodu ali plemena je izredno močna. Morala, pravo, navade, šege, predpisi celote nastopajo napram poedincu kot prisilne zapovedi. Ali vse te zapovedi — celo večina med njimi — niso jasne poedincu, ki ne razume njihovega smisla in namena. Delujejo nagonsko, avtomatično. Prvobitna družba je zgolj neka vrsta prirodnih bitij. Njene zapovedi, predpisi, navade itd. delujejo na posameznika kot nerazumljive prirodne sile. Še več, pradedružbene organizacije kot celote se obnašajo proti svoji lastni ureditvi kakor proti onostranskim ... prirodnim silam ... En primer: povsod v Južnem morju imajo tako zvane Tabu-predpise, t. j. predpise, ki tej in tej skupini ljudi prepovedujejo v tem in tem času loviti te in te živali ali nabirati in zauživati odrejene rastline. Pomen takih predpisov je bil nekoč jasen. Pomenili so isto kakor reguliranje proizvodnje, ustvarjali so določeno delitev dela in odrejeno reguliranje potrošnje, kasneje pa so postali ... nerazumljivi, avtomatični, ob njih so se razvile določene religiozne predstave, češ, da so ti in ti duhovi, demoni itd. predpisali te in te predpise in izdali ukaze, da nadzorujejo njihovo upoštevanje in kaznujejo ... Zlasti postanejo viri religioznih predstav močni tedaj, ko pride v družbi do razrednih nasprotij ... Brž ko so se z delitvijo

dela izoblikovala družbena nasprotja, je nastal poseben razred ali kasta, ki se je specialno ukvarjala z religioznimi stvarmi, namreč duhovniki. To je sloj, ki se je bolj ali manj osvobodil od neposrednega produktivnega dela in se hrani iz previška proizvodov ostalih ljudi. Za to ... kasto postanejo religiozne predstave sredstvo, s katerim ustvarja in vzdržuje svoj privilegirani položaj v družbi... Dialektični materialist mora priznati, da je imela ta duhovščina za določeno prehodno dobo napreden pomen. V času, ko so se morali ljudje z največjim napenjanjem boriti ... zgolj za najnujnejša življenjska sredstva, so bili duhovniki tista plast, — ki ni neposredno sodelovala pri delu in se je zategadelj mogla ukvarjati s celo vrsto družbi potrebnih nalog, — za katere je bila naravnost predpogoj osvoboditev od neposrednega produktivnega dela. Tako so duhovniki ... najprej razvili prvine znanosti. Začetki astronomije izvirajo od egiptskih in babilonskih svečnikov; le-ti so iznašli prve elemente geometrije, ki jim je bila potrebna za merjenje zemlje, graditev hramov, za preračunavanje poplave ali oseke reke Nila itd. Svečeniška kasta je razvila kali tistega, kar nazadnje v obliki filozofije in prirodne znanosti vodi h koncu vse duhovščine in vsake religije.

... Medtem ko je bil pračlovek v največji odvisnosti od prirode in je bilo tako v znatni meri še v srednjem veku, vlada v moderni kapitalistični družbi človek s tehniko in prirodnimi znanostmi nad prirodo. Tehnik, ki mora napraviti stroj, ne bo ravnal tako kakor kak avstralski čarovnik ..., ampak bo postopal v skladu s poznanimi lastnostmi materije... Potemtakem bi se zdelo čudno, da so v kapitalistični družbi v teh okoliščinah religiozne predstave mogoče. Ali vir teh predstav v moderni kapitalistični družbi ni priroda, marveč družba sama. Osnovno dejstvo je to, da tu vladajoči razred sicer pozna načine, s katerimi lahko zavladava nad prirodo, ne pozna pa načina, da bi načrtno zagospodaril nad družbo samo...

Bili so časi, ko se je meščanstvo borilo proti religiji. To je bilo tedaj, ko je bila cerkev sestavni del onih razredov, proti katerim je (meščanstvo) organiziralo revolucijo... V takšnih dobah... je postala buržuazija protireligiozna in je pozivala ljudstvo v boj proti religiji in cerkvi. Kakor hitro pa je prišlo meščanstvo s pomočjo ljudstva do oblasti... se koj izpremeni njegovo stališče...

... V moderni družbi se odlikuje kmet, zlasti pa mali kmet, po posebnem socialnem in ekonomskem položaju. Mali kmet se ne poslužuje moderne tehnike kakor velekapitalistični podjetnik. Mali kmet dela s sorazmerno primitivnim, enostavnim orodje, kajti njegov obrat ni dovolj velik, da bi mogel popolno izrabljati moderno znanost in tehniko. Zavaljo tega je mali kmet dosti bolj odvisen od prirodnih dogodkov kakor pa kapitalistični podjetnik. Kmet je odvisen od dežja in sončne svetlobe, od posebnosti zemljišča in od nešteti prirodnih vzrokov, ki jih ne more premagati in na katere lahko vpliva le malo, ki pa nastopajo proti njemu kot nadmočna sila. Odtod je razvidno, da korenini pri malem kmetu religija v njegovem odnosu do prirode. Toda takisto v njegovih družbenih odnosih, v njegovem razrednem položaju. Kmet je ... proizvajalec blaga. Proizvaja žito in živino in ju prinaša kot blago na trg. Kaj se zgodi s tem žitom in s to živino, to zavisi od tržišča... Kmet sam ne določa cen in na koncu koncev je njegova usoda odvisna

od te ekonomske sile, od odnosov tržišča. (Če hoče kmet prodati svoj pridelek), ne zavisi cena enostavno od množine dela, ki ga je vložil (v ta pridelek). Cena zavisi od tržnih cen, ki jih določajo borze v Londonu in Newyorku in dokajkrat se zgodi, da kmeta ugonobijo ti zakoni trga, katerega ne pozna, pa če bi jih tudi poznal, ne bi mogel vplivati nanje... Spričo takšnega položaja kmeta, spričo njegove izredno velike odvisnosti od prirodnih dogodkov na eni strani in njegove zavisnosti od kapitalističnega trga, od zakonov kapitalistične družbe na drugi plati je jasno, da morajo pri njem obstojati docela naravni viri religiozних predstav...

So pa še druge pobude, ki terjajo od modernega delavca, da vrže religijo med staro šaro, da si ustvari moderen svetovni nazor. Odnos modernega delavca do narode ni tak kakor pri kmetu. Delavec stoji pri stroju. Pozna tehniko. Ne bo mu padlo v glavo, metati odgovornost za prirodne dogodke na nadzemeljska bitja. Zavoljo njegovega položaja v procesu dela je položaj delavca nasproti prirodnim dogodkom naraven, ne pa fantastičen. Kar se tiče njegovega razmerja nasproti družbenim silam, (je stvar taka, da) je proletariat isti razred, ki vidi kapitalistično gospodarstvo skozi in skozi, v njegovem bistvu... in ki je poklican (ustvariti)... družbo, kjer bo gospodaril človek ne samo nad narodo, temveč takisto nad ekonomskim življenjem, ki ga bo načrtno usmerjal... In tako vidimo dandanašnji v vseh modernih kapitalističnih deželah, da se je delavski razred najtemeljitejše osvobodil religiozних predstav. Kajpak, še so delavci, ki so religiozni. Nepravično bi bilo lagati, toda vzrok tega pojava tiči navsezadnje v dejstvu, da je delavski razred podvržen ponemnjevalnemu vplivu cerkve in meščanske vzgoje. In zgolj z lastnim študiranjem in motrenjem sveta okoli sebe se lahko osvobodi tega vpliva...

A. Thalheimer.

(Iz knjige: »Uvod v dialektični materializem«; v hrvaškem prevodu je izšla lanskega leta v Zagrebu.)

Železobetón

„Železobetón“ posvečam spominu značajnega in kremenitega jeseniškega kovinarja Antona Thalerja

Popotnik:

Čudo mogočno, čudo prelepo
razkriva se mojim očem:

Iz razorane zemlje
je vstalo novo mesto.

Zravnani so griči, zasute kotline,
po širni ravnini speljane so ceste,
ob cestah širokih so hiše visoke,
v hišah pa sončni domovi ljudi.

Takoj si ogledam to čudo prelestno,
ki v sončnem odsevu blesteče žari.

Glas iz zbora:

Ne hodi, popotnik, naravnost v mesto!
Poglej: zajezili široko smo cesto.

Popotnik:

Kdo mi ubrani v mesto prostrano,
če vleče me tjakaj srce neugnano?

Zbor:

Mi, ki zgradili sončno smo mesto,
s tlakom pokrili slehrno cesto,
mi ti zastavljamo svobodno pot.

Popotnik:

Od kod ste, vi mrki in črni ljudje?

Zbor:

Iz krajev trpljenja.
Mi smo stvaritelji vse te lepote.
Zdaj pa odhajamo znova drugam,
da s trdom napornim, krvavimi žulji,
preoblikujemo mrtve krajine
v žive dokaze naših stremljenj,
za potrdilo našega dela,
smisla in vrednosti naših življenj.

Popotnik:

Čuden ponos in neznana prevzetnost
dih iz vaših besed.
Vi niste ustvarili vseh teh lepot!
Grda, zamazana, suženjsko sklonjena bitja
ne morejo čarati sončnih krasot.

Glas iz zbora:

Tvoja misel nas tepta in ponižuje!
Ti ne spoštuješ našega dela
in ne razumeš, da je trpljenje
upognilo naša telesa.
Vdajaš se slepi nasladi svojih oči!

Zbor:

Nas pa preziraš
in ne doumeš, da so naše moči
v soncu ožgane, v znoju umite,
v delu težaškem močno prekovane
in v mrazu kaljene sile sveta.
Vsa dela gredo skozi nas.
Mi smo priče spočetja
in rojstva vseh ustvaritev.

Spoznali smo nevarnost kamnolomov,
temo in muko rudnikov globokih,
hudo vročino plavžarskih peči.

Popotnik:

Iz kamnolomov je vstalo to mesto?

Zbor:

V njih smo izbrusili marmorne skale
in poiskali vsega, kar dali
so kamnolomi za kras teh palač.

Popotnik:

Kaj ste dobili v rovih pod zemljo?
Tam ni svetlobe in ne lepote,
ki jo razkrivajo hiše visoke.

Zbor:

V rovih so gnezda različnih kovin.
Premog iz temnih podzemskih krtin
greje udobne, razkošne domove,
kuri visoke, sajaste plavže,
kjer se iz rude železo tali,
snov in vsa sila močnih traverz,
ogrodja, nosilci vseh velikih stavb.
Opore obokov, stolpov, kaminov,
prekopov in dolgih mostov.
Delo, le delo vse to zgradi,
kjer je pa delo, smo tudi mi.
Mi smo graditelji sončnih krasot.
Naše roke so življenja pogon,
naše stvaritve pa silen
in trden železobetón.

Napisano pomladi l. 1932.

Tone Čufar.

Naročajte se na knjige

**Založbe „Nove knjige“ in
„Male biblioteke“**

Ljubljana, Miklošičeva cesta 13

Ekonomске težave tretjega Reicha*

Januarja 1934 je nemška trgovska bilanca prvič po treh letih končala z deficitom in to z deficitom 22 milijonov RM. Kljub tolažilnim oficielnim komentarjem, češ, da je januar najslabši mesec za nemški izvoz in da je pričakovati v kratkem zboljšanja, se je deficit nadaljeval in se februarja celo zvišal na 35 milijonov. Marca je bil deficit na videz odpravljen; ker pa se velik del nemškega izvoza ne plačuje z devizami, se uvoženo blago kljub aktivnemu saldu treh milijonov mark ni moglo plačati z izvozom, temveč je bil potreben nadaljni odtok deviz iz Reichsbanke. Aprila je prišlo do naglega neugodnega preobrata. Dočim je ostal uvoz nespremenjen na 398 milj., se je izvoz zmanjšal za 401 na 316 mil., kar pomeni, da je znašal deficit 82 mil. mark.

Že tri leta se stalno manjša suficit nemške trgovske bilance, dokler se ni končno v prvih štirih mesecih t. l. pretvoril v občuten deficit.

Povprečni mesečni saldo nemške zunanje trgovine se je gibal v milijonih mark takole:

L. 1931	+ 240	(izvoz 800	uvoz 560)
„ 1932	+ 90	„ 478	„ 388)
„ 1933	+ 55	„ 405	„ 350)
Prvi 4 meseci 1934	— 37	„ 333	„ 390)

Ob prevzemu oblasti je nacionalno socialistični režim našel v tresorih Reichsbanke okrog eno milijardo mark v zlatu in devizah. Novčance Reichsbanke so bile takrat pokrite s 26%. — Dne 22. V. t. l. je pokritje novčanic padlo na celih 4,6%, zlata in devizna podlaga Reichsbanke pa je znašala le še 154 milj. mark. Malenkost, če upoštevamo, da potrebuje Nemčija za financiranje svojega uvoza okrog 400 milj. mark mesečno, za odplačevanje zunanjih dolgov pa mesečno nadaljnjih 80 milj. mark zlata, odnosno deviz. V zadnjem času odteka zlato neprestano iz Reichsbanke v tempu 15 do 20 mil. mark na teden. Ni težko izračunati, v kakšnem roku bo ostala Reichsbanka brez deviz, če ne pride v najkrajšem času do popolnega prevrata v zunanji trgovini. Stabilnost nemške marke se na takem pokritju vzdržuje le z najtežjimi žrtvami. Ta »stabilnost« na 4,6% podlagi je slična ravnotežju človeka, ki stoji na glavi. Vprašanje je le, koliko časa bo vzdržala.

Vzroki poloma nemške zunanje trgovine so mnogoštevilni. Gotovo je, da mednarodni židovski bojkot nemškega blaga niti od daleč ni imel takšnega efekta kot ga povdarjajo v Nemčiji iz politično-propagandnih razlogov. Mnogo težje je zadel Nemčijo ruski bojkot, ker je Sovjetska Rusija, ki je bila do nedavna glavni kupec nemškega blaga, skoro popolnoma ustavila nakupovanja v Nemčiji. Težko se je nad novim režimom maščevala tudi politika avtarkije, ker so prizadete države takoj odgovarjale z represalijami s tem, da so uvajale kontingente za uvoz nemškega blaga. Glavni vzrok padanja nemškega izvoza

* V šesti številki let. »Književnika« je izšel ta zelo zanimivi in poučni članek o gospodarskih razmerah v Hitlerjevi Nemčiji. Ponatiskujemo ga v celoti z blagohotnim privoljenjem avtorja g. B. Kojića. — Uredništvo.

je splošno zmanjševanje dobrin radi nadaljnega napredovanja svetovne ekonomske krize. Sicer se je Vel. Britaniji, Zedinjenim državam in zlasti Japonski ravno v zadnjem času posrečilo aktivizirati svoje trgovske bilance kljub povečanemu uvozu surovin, toda vse te tri države so pred tem občutno devalvirale svojo valuto. Nemčija si ni upala iti po tej poti. Dočim razpolagajo Velika Britanija in Zedinjene države v glavnem z vsemi potrebnimi surovinami na lastnem teritoriju, ravno tako Japonska po osvojitvi Mandžurije, mora Nemčija uvažati ogromne količine surovin in bi se radi padca marke ta uvoz podražil. Razen tega bi padec marke zelo škodoval popularnosti in prestižu nar. soc. režima, ki je ob vsaki priliki svečano zagotavljal nemškemu narodu stabilnost marke.

Problem, ki si ga je postavila Hitlerjeva vlada, je bil: obdržati zlato pariteto marke pri kupovanju surovin v inozemstvu, istočasno pa porušiti tečaj marke pri prodajanju nemškega blaga inozemstvu. Čeprav izgleda, da tega problema ni mogoče rešiti, se je rešitev našla v t. zv. scripsih, t. j. v precej kompliciranem sistemu nekoliko vrst »zaprtih mark« (Sperrmarke). Ker se te marke niso mogle izvažati iz države, je bil njihov tečaj daleč pod tečajem svobodnih mark in so radi tega služile v glavnem pri financiranju izvoza. Na prvi pogled se je zdelo, da so scripsi naravnost genialen izum.

Sistem scripsov je začel funkcionirati poleti preteklega leta, ko je guverner Reichsbanke dr. Schacht sklenil z inozemskimi upniki sporazum, da bo odplačeval dolgove tako, da bo plačeval 50% v devizah, 50% pa v zaprtih markah t. j. scripsih. Upniki, ki so videli neugoden razvoj nemške zunanje trgovine, so po sili okoliščin privolili v tak arrangement. To stanje ni dolgo trajalo. Nemška zunanja trgovina se je še nadalje slabšala in je bil konec l. 1933 transferni del reduciran na 30%, 70% pa so dobivali upniki v scripsih.

Sistem scripsov je izkoriščen za financiranje izvoza s pomočjo na novo osnovane Golddiskontobanke, ki je scripse kupovala za 50% nominalnega zneska. Izvozniki so preko nje prišli do cenenih mark. Tako je Nemčija s pomočjo scripsov dosegla isto, kar so Japonska, Zedinjene države, Vel. Britanija, Čehoslovaška in druge države dosegle z devalvacijo svoje valute. Edina razlika je v tem, da pocenitev nemškega izvoza ni šla na račun lastnih državljanov, ampak na račun inozemskih upnikov Nemčije. Dr. Schachtu se mora priznati, da je na izredno duhovit način izkoristil položaj svoje države kot dolžnice. Toda zaželjeni cilj vendar ni dosežen. Niti scripsi niso mogli rešiti nemškega izvoza hitrega zmanjšanja, devizna podlaga Reichsbanke pa se je v zadnji pomladi topila kot da je iz snega.

Ko končno ni ostalo nič drugega, je dr. Schacht v aprilu t. l. na konferenci v Baslu izjavil zbranim upnikom, da Nemčija nima več deviz za odplačevanje zunanjih dolgov. Nemčija je prisiljena zahtevati splošni moratorij za transfer deviz, t. j. upniki lahko odslej dobivajo dolžne obroke le v scripsih. Ker je dr. Schacht istočasno povdaril, da Nemčija nima namena sklepati novih posojih v inozemstvu, je izgledalo, da je Nemcem popolnoma vseeno, kako bodo upniki sprejeli ta novi arrangement. Kmalu pa se je pokazalo, da stvar ni tako enostavna.

Konferenca z zastopniki upnikov se je začela v Berlinu 27. aprila

t. l. Minulo je nekaj tednov, konferenca ni končana in tudi rezultati pogajanj se ne objavljajo. Upniki so pridno pregledovali postavke bilance Reichsbanke in drugih bank, iskaje zlato in devize, dr. Schacht pa jim je stalno ponujal scripse, oziroma blago. Toda blaga je tudi v upniških državah preveč in ne vedo kam z njim. Ali naj v tako težki situaciji še podpro nemški izvoz? Čeprav je o delu konference malo prišlo v javnost, se je vendar vedelo, da se na njej ne razpravlja le o transferiranju obresti zunanjih dolgov, ampak tudi o financiranju nemškega uvoza surovin. V tem je bila usodna komplicitanost transfernega problema. Če se ne posreči dr. Schachtu, da se pogodi z upniki, preti Nemčiji nevarnost, da ostane brez najpotrebnejših surovin. Zagotovitev uvoza surovin pa je življenjsko vprašanje Nemčije. Zmanjševanje uvoza surovin pomeni zapiranje tovarn, ustavitve dela, povečanje brezposelnosti in splošno poslabšanje gospodarskega položaja dežele. Uspeh transferne konference pa bi pomenil pridobitev na času. Toda kakorkoli bo končala transferna konferenca, vendar ne more prinesiti Nemčiji izhoda iz današnjega kritičnega gospodarskega položaja.

Temelj nemškega narodnega gospodarstva je industrija. Od nje žive direktno ali indirektno dve tretjini nemškega prebivalstva. Leta 1931 je samo od izvozne industrije živelo 15 % prebivalcev, t. j. okrog 10 milijonov ljudi. Nemška industrija ima ogromno produkcijsko silo, potreben ji je svetoven trg.

Niti takrat, ko dela industrija samo s 50 % kapacitete, ne morejo njeni produkti najti kupcev v sami Nemčiji. Nemčija je velika tovarna, v kateri se predeluje ena desetina surovin, ki pridejo na svetovni trg. Sama tekstilna industrija porabi letno za 2,5 milijard mark surovin, metalna industrija pa, ki mora razen premoga uvažati skoro vse surovine, za 1,5 milijarde. Več kot tretjino potrebnih surovin, t. j. za okrog 5 milijard letno mora Nemčija uvoziti, ker z njimi sploh ne razpolaga, ali pa bi njihova produkcija v državi bila zvezana z nesorazmerno visokimi stroški. Razen tega je Nemčiji potrebna letno ena milijarda mark v devizah za odplačevanje 12 milijard mark zunanjih dolgov. To pomeni, da bi bil Nemčiji potreben letni izvoz 6 milijard mark.

V prvih štirih mesecih tega leta je nemški izvoz znašal 1412 mil. mark. Če ostane izvoz v tem povprečju do konca leta, in malo upanja je, da bi se povečal, bi znašal 4,5 milijard mark. Ker predstavlja približno ena tretjina tega izvoza t. z. »dodatni izvoz«, t. j. izvoz, ki ni plačan z devizami, pomeni to, da mora Nemčija letos računati le na 3 milijarde mark v devizah. Čeprav odbijemo ono milijardo, ki je potrebna za odplačevanje zunanjih dolgov, ostane še vedno deficit 2 milijardi.

Položaj je tako težak, da se je morala vlada odločiti za radikalne ukrepe. Ni bilo drugega izhoda, kakor zmanjšanje uvoza surovin, pa najsi bo to še tako neugodno.

Najprej je bil kontingent odobrenih deviz za mesec maj t. l. znižan na vsega 25 %. Nato so izšle naredbe o omejitvi oziroma popolni prepovedi uvoza bombaža, volne, lana, konoplje, jute, usnja, vseh kovin razen plemenitih in drugih surovin. Čim se stopilo v veljavo to »plansko preskrbovanje industrije s surovinami«, kot se je službeno imenovalo to omejevanje uvoza, so bile potrebne še druge naredbe, v katerih se je pretilo z ostrimi kaznimi vsem onim, ki so začeli »naglo in ne-

upravičeno« poviševati cene tekstilnemu, usnjenemu in drugemu blagu. To je bila prva posledica tega »načrtnega gospodarstva« proti vsem načrtom nacionalnih socialistov. Nemška industrija je preskrbljena s surovinami približno do avgusta. Kaj bo, ko se bodo sedanje zaloge izčrpale, a novih ne bo s čim kupiti, bo pokazala bližnja bodočnost. Nacionalni socialisti se pripravljajo tudi za ta slučaj. Ravno tako, kot za časa vojne, se rešitev tudi sedaj išče v nadomestkih (surogatih).

Znani nar. soc. ekonom Otto Schiele piše o nalogah nemške tehnike med drugim tudi sledeče (Völkischer Beobachter 14. V. 1934.):

»Naloga tehnike bo obstojala v tem, da se po možnosti najdejo za surovine in potrebščine (Genussmittel), ki smo jih doslej uvažali, kvalitativno enaki nadomestki (Ersatz), ki ne bodo podraževali življenja in produkcije, a bodo zagotovili preskrbo gospodarstva s surovinami.«

Z drugimi besedami: Nemci se morajo spet pripraviti, da bodo nosili kot za časa vojne obleke iz kopriv, čevlje iz papirja, pili ječmenovo kavo in sl. Neverjeten absurd danes, v dobi, ko s kavo kurijo v Braziliji lokomotive, milijone bal bombaža, volne, usnja in drugih surovin pa leže po skladiščih Zedinjenih držav, Britanskega imperija itd. Če temu še dodamo, da v Nemčiji v zadnjem času z naredbami prepovedujejo uporabo strojev v nekaterih tovarnah, potem se jasno vidi, da je ekonomsko življenje v Nemčiji v polnem razvoju — nazaj.

Ob objavljanju statističnih podatkov o gibanju zunanje trgovine, odtoku zlata iz Reichsbanke in sličnem dodaja nemški tisk samo službene komentarje, ki se poznajo po tem, da so v vseh listih enaki. Vendar so se v zadnjem času pojavili v nekaterih nemških listih (n. pr. Berliner Tagblatt, Frankfurter Zeitung) tudi zelo pesimistični glasovi o položaju nemškega narodnega gospodarstva. Vodilni strokovni časopis »za nemško gospodarsko politiko«, »Wirtschaftsdienst«, ki izhaja v Hamburgu, prinaša v številki z dne 20. IV. 1934 članek R. Willbrandta, ki takole komentira gospodarski položaj:

»Pojavila sta se dva simptoma, pravzaprav dva alarmna signala. Predvsem nova omějitev v razdelitvi deviz... Drugi ukrep še plastičneje kaže težko stanje kontrole nad uvozom surovin, zlasti pa začasna prepoved kupovanja bombaža. Z jasnostjo, ki nas zaprepašča (mit erschreckender Deutlichkeit), se kažejo tu posledice pomanjkanja deviz za nemško narodno gospodarstvo. Niti potrebne surovine niso zagotovljene.«

*

Nacionalni socializem je po zaslugi svojih revolucionarnih ekonomskih parol zbral v svojih vrstah velike mase nemškega naroda. Del delavcev, večina kmetov in proletarizirano malomeščanstvo so trdno verjeli, da jim bo Hitler, ko pride do oblasti, prinesel rešitev, da bo izpolnil svoje obljube. Toda nacionalni socializem se je na oblasti popolnoma izpremenil. Med načeli, ki so jih nacionalno socialistični vodje izpovedovali v opoziciji, in onim, kar danes izvajajo po svoji oblasti, je ogromna razlika. O nekdanjem revolucionarnem ekonomskem programu je danes prepovedano govoriti, čeprav je revolucija oficijelno zaključena, ne da bi izpolnila le eno samo točko tega programa. Razočaranim nacionalno socialističnim masam, ki zahtevajo izvajanje ekonomskega programa, za katerega se je stranka borila v opoziciji,

grozi vlada z neusmiljenimi ukrepi. V svojem znanem govoru 2. junija 1933 je Hitler o teh nezadovoljnejših med drugim rekel:

»Naloga obnove je (namreč) najbolj ovirana, če se še vedno govori o nadaljevanju revolucije ali o neki drugi revoluciji. Kdor danes še tako govori, se mora zavedati, da se s tem upira svojemu vodji in da se bo z njim postopalo na temu primeren način. Jaz se bom brezobzirno boril proti tako zvani drugi revoluciji. Onega, ki se bo temu upiral, bom ostro zgrabili, brez ozira na to, kje se bo nahajal.«

Ne samo, da nacionalno socialistična vlada ni izpolnila niti ene točke svojega bivšega ekonomskega programa, ampak ga je celo do temelja izpremenila, čeprav je bilo na občnem zboru članstva 22. maja 1926 sklenjeno, da je program »nespremenljiv« in da so »osnove in osnovne misli programa nedotakljive«. V resnici pa je ta sklep veljal le do prevzema oblasti.

Karakterističen primer je odprava obrestnega suženjstva (Zins-knechtschaft), glavne nacionalno socialistične agitacijske parole. V svoji znani knjigi »Mein Kampf« piše o tem Hitler: »Ko sem prisostvoval prvem predavanju Gottfrieda Federa (junija 1919) o odpravi obrestnega suženjstva, sem takoj vedel, da gre tu za teoretično resnico, ki bo ogromne važnosti za bodočnost nemškega naroda«. Pozneje je Hitler proglasil odpravo obrestnega suženjstva za »jedro nacionalnega socializma«. V službeni izdaji programa NSDAP razlaga ekonomski ideolog stranke G. Feder zahtevo po odpravi obresti takole:

»V obrestnem suženjstvu je poljedelec, ki jemlje za financiranje svojega podjetja kredit, za katerega mora plačevati tolikšne obresti, da mu te pojedo skoro ves donos njegovega dela.«

V obrestnem suženjstvu je delavec, ki v tovarnah in delavnicah proizvaja dobrine za bedno mezdo, dočim vlečejo delničarji — brez muke in truda — obresti, tantieme in dividende.«

»V obrestnem suženjstvu je ves obrtniški srednji stan, ki mora danes v glavnem delati škoro samo za obresti svojih bančnih kreditov.«

V obrestnem suženjstvu so vsi oni, ki si morajo služiti vsakdanji kruh s svojim duševnim ali telesnim delom, medtem ko njim nasproti vleče nek maloštevilen sloj — brez dela in muke — ogromne dohodke od obresti, bančnih in borznih dobičkov, finančnih transakcij itd.«

»Odprava obrestnega suženjstva je jeklena os, okrog katere se suče vse. Ona pomeni rešitev socialnega vprašanja.«

Kdo ne bi po teh strašnih konstatacijah o nepravilnosti obresti verjel, da bo prvi ukrep nacionalnih socialistov, ko pridejo na oblast, odprava obresti in vsakega drugega dohodka »brez muke in dela«. Kmet, delavec, obrtnik, »vsi oni, ki si morajo služiti vsakdanji kruh z duševnim ali telesnim delom,« pa plačujejo kot prej obresti »nekemu maloštevilnemu sloju«, ki še naprej živi — »brez muke in dela«. In ravno v prvem letu Hitlerjeve vlade je bila žetev tantom, obresti in dividend obilnejša kakor v nekoliko poslednjih letih.

Iz opozicije je Hitler kategorično zahteval podržavljenje bank. Kakor so povdarjali nacionalni socialisti, je bil finančni kapital glavni povzročevalec bede v človeški družbi. V že citiranem programu NSDAP piše o tem Feder: »Kaj delajo banke? Posredujejo v denarnem prometu in dajejo kredite. Kaj producirajo banke? Ničesar! Kaj pa zaslужijo? Ogromne vsote!« Po tedanjem nac. soc. mišljenju so bile banke

povsem nepotrebni paraziti na narodovem telesu. Pretekle jeseni je Hitlerjeva vlada imenovala komisijo za reformo bančništva. Pri tej priliki je imel dr. Schacht v Kielu govor, v katerem je takole razložil glavne smernice te reforme:

»Ali bomo imeli podržavljeno ali privatno bančništvo ali oboje, to je za sedaj sekundarne važnosti. Predvsem je treba, da ustvarimo nekako nacionalno socialistično bančno organizacijo. Posojevanje kapitala in plačevanje nagrade (obresti) za to posojilo je neobhodno potrebno radi progressa... Če sicer govorimo o odpravi obrestnega suženjstva, pomeni to le, da mi ne moremo priznati lastniku kapitala nobenega pretežnega vpliva na narodno gospodarstvo, ampak da moramo podrediti uporabo teh kapitalov obćim interesom... Če hoćemo delati v nacionalno socialističnem duhu, moramo najprej ustvariti denarni trg in trg kapitala, kakršen je bil pred vojno v Nemćiji.«

Malo pozneje je bila reforma bančništva sploh črtana z dnevnega reda.

Vaba za pritegnitev kmećkih mas v nac. soc. stranko je bila obljuba radikalne agrarne reforme. O tem pravi čl. 17. programa NSDAP: »Zahtevamo agrarno reformo, ki bo odgoćarjala našim nacionalnim potrebam in izdajo zakona o ekspropriaciji zemlje v obće namene brez visoke odškodnine. Zahtevamo ukinjenje hipotekarnih obresti in preprećevanje vsake spekulacije z zemljo.« Tako je bilo v opoziciji. A na vladi?

Dne 10. V. 1934 je državni minister za poljedelstvo Darre takole razložil stališće nac. socializma k vprašanju agrarne reforme ob priliki, ko je govoril o veleposestvih v vzhodni Polabski:

»V XIX. stoletju je preko 4 milijonov juter (oralov?) kmetske zemlje prešlo v veleposest. Nemško narodno telo je tedaj pretrpelo velikansko izgubo. V sledećih decenijih (!!!) bodo potom organskega strukturnega spreminjanja, potom normalnega razvoja nazaj, prešli polagoma a sigurno milijoni kmetske zemlje spet v kmetske roke.«

Namesto agrarne reforme in obljubljenega znižanja davkov so nemški kmetje dobili »Anerbenrecht«, t. j. uzakonjenje nekega starega germanskega obićaja, po katerem se kmetska posest ne sme deliti, temveć preide vsa na najstarejšega sina. Ostali člani rodbine lahko ostanejo pri njem v hiši, toda kot pomožni delavci brez plaće. Ceprav nimajo v Nemćiji od 5 milijonov kmetskih rodbin trije milijoni niti dva hektara zemlje, je vendar vlada izjavila, da smatra, da je z zakonom v Anerbenrechtu zagotovljen nadaljni razvoj nemškega kmetskega prebivalstva.

Taka je bila usoda treh glavnih krilatic nac. soc. ekonomskega programa, ki se kopća v svoji zadnji toćki takole: »Vodje stranke obljublajo, da se bodo brezobzirno potegovali za to, da se prejšnje toćke izvedejo, in žrtvovali za to, če bo potrebno, tudi svoje življenje.«

Kot svoj najvećji uspeh poudarja današnja vlada zmanjšanje brezposelnosti. Po službeni statistiki se je število brezposelnih v zadnjem letu zmanjšalo za 50 odstotkov, t. j. okroglo od 6 na 3 milijone.

Na kako slabih temeljih stoji ta nova zaposlenost, se je najbolje pokazalo decembra 1933., ko je na splošno zaprepašćenje število brezposelnih samo v tem mesecu naraslo spet za 350.000. Službena propaganda ni mogla prenesti tega fiaska. Porazni dojem v tem najobćut-

ljivejšem ekonomskem problemu je bilo treba za vsako ceno čimprej odstraniti. Razen tega, da so izbrisali iz statistike brezposelnih 1 milijon 200.000 SA in SS, da so povečali »prostovoljna taborišča dela« in druga taborišča, da so odstranili ženske iz podjetij, odvzeli dvojni zaslužek, če je bil še tako majhen, zabranili selitev kmetskih mladeničev v mesta in poleg drugih sličnih metod, s katerimi so dotedaj reševali problem brezposelnosti v tretjem Reichu, so začeli siliti industrialce, da jemljejo v podjetja tudi one delavce, ki jim niso potrebni. Da ne bi bili s tem oškodovani, jim je bilo dovoljeno, da znižajo delovni čas in seveda tudi mezdo. Mnoga podjetja so to operacijo izvršila tako spretno, da so imela pri tem še dobiček. Iz objavljenih bilanc velikih podjetij v poslednjih mesecih se skoro v vsakem primeru vidi, kako procent povečanja stroškov za mezde bolj in bolj zaostaja za procentom povečanja števila delavstva. Medtem ko se je tako mezda vsakega posameznega delavca zmanjšala, je dobiček podjetij zrasel. Ta razvoj je tipičen za veliko večino nemških industrijskih podjetij spomladi 1934. Industrialci so najemali nove delavce, pa so tudi napravili novo kalkulacijo, ki je omogočila povečanje dobička. V nadaljnjem teku borbe za delo, »Arbeitsschlacht«, so oblasti odpravljale cele čete delavcev, ki niso mogli nikjer najti zaposlitve, na vas, kjer so jih kmetje morali jemati kot pomožne poljedelske delavce. Pri tem je zelo često prišlo do odpora kmetov, tako da je bila v mnogih primerih potrebna intervencija SA. Ko so maja t. l. radi nagle depresije izvozne industrije mnogi industrialci vendar začeli odpuščati delavce, so nac. soc. organizacije plakativale njihova imena na oglasnih stolpih in jih objavljale v časopisih z odkritimi pretnjami.

Da bi se pri takem načinu reševanja brezposelnosti obdržala rentabilnost podjetij, je bilo nujno potrebno, prevalliti vse stroške nove zaposlitve na delavstvo. Število brezposelnih se je manjšalo izključno na račun življenjskega standarda celokupnega delavstva. Tako so trije milijoni brezposelnih, ki so se do nedavnega vzdrževali iz dohodkov državnega budgeta, padli sedaj v breme svojih zaposlenih tovarišev. Na ta način »prištedene« vsote je Hitlerjeva vlada uporabila v oboroževalne svrhe, kakor se to jasno vidi, če primerjamo v poštevh prihajajoče izdatke budgeta 1934/35 s prejšnjim budgetom.

Izdatki v milijonih mark:	1933/34	1934/35
Podpore za brezposelne	520	265
pomoč brezposelnim	204	120
Reichswehr	482	655
mornarica	187	236
zrakoplovstvo	79	211
SA	—	250

Budget je kljub milijardnemu deficitu v preteklem letu povečan za 50 milijonov mark in sicer bo povečanje, kot se vidi, porabljeno za oboroževanje.

Čeprav je prihod novih delavcev v podjetja prinesel generalno znižanje mezd, so vendar tudi vsi ostali ukrepi za ublažitev brezposelnosti financirani še naprej z delavskim denarjem. Tako se odstranitev žensk iz podjetij vrši s pomočjo t. zv. »zakonske (ženitne) pomoči«. Dekle, ki pusti svoje mesto v podjetju z namenom možitve in se obveže, da

ne bo več iskala in sprejela zaposlitve, dobi enkratno pomoč v znesku 1000 mark. Ta denar se ji podeli iz fonda, ki se tvori iz 2—3 % odtegljajev od mezd in plač neoženjenih delavcev in nameščencev. Na drugi strani pa je bila posledica tega zamenjavanja ženskega dela z moškimi padec moških mezd na nivoju nižjih ženskih. Javna dela se financirajo po velikem delu iz pomožnega fonda, ki ga tvorijo 1—2 % odtegljaji od mezd in prisilno zbrani »prostovoljni« prispevki. Tudi za »zimsko pomoč« so morali zaposleni delavci plačati prispevke. Ti in slični direktni in indirektni odtegljaji znašajo danes pri delavcih 25 odstotkov, pri nameščencih pa 15 odstotkov vseh dohodkov. Poleg tega je cena živežnih potrebščin za 10 % višja kot preteklega leta. Konsum živežnih potrebščin se je v januarju tega leta zmanjšal po količini za 2,9 %, po vrednosti pa zrasel za 3,3 % napram prejšnjemu mesecu. To pomeni, da so Nemci v januarju manj jedli kot v decembru, toda so za to manjšo količino več plačali. V zadnjem času se je konsum mesa zmanjšal za 20 %, ravno tako pa se je znatno zmanjšal tudi konsum masla, jajc, masti, mleka, kave, sladkorja, tobaka itd. Nemški delavec, ki zna svoj položaj presojeti po kupni moči svoje mezde, lahko točno izračuna, koliko je izgubil pod novim režimom. Ta dejstva najbolje kažejo, da je nacionalni socializem po 15 mesecih svojega vladanja prav tako daleč od premaganja krize, kot je bil v začetku ali pa še dalje.

Neugoden razvoj narodnega gospodarstva je prisilil nac. soc. režim, da je menjal eno izmed glavnih načel svoje ekonomske politike. Rešilni načrt nacionalnega socializma za rešitev krize v Nemčiji je bila avtarkija. Ko se je nac. socializem zatekel v avtarkijo, se je navduševal nad iluzijo odstranitve mednarodnih ekonomskih nasprotij z zmanjšanjem mednarodne izmenjave dobrin. Za avtarkijo so stali predvsem veleposredniki, ki jim je taka politika omogočala prodajati svoje proizvode po dva do trikrat višjih cenah kot so cene na svetovnem trgu. Tudi vojaški krogi so jo smatrali za potrebno, da bi Nemčija bila v slučaju vojne neodvisna v pogledu živežnih potrebščin. Industrija, zlasti izvozna, je od vsega začetka sovražno gledala na vse ukrepe avtarkije. Kot vsa ekonomska načela nacionalnega socializma, tako se je tudi avtarkija izkazala kot kratkotrajen bluff. Načrt avtarkije se je moral opustiti takoj, čim se je začelo njegovo konsekventno izvajanje. — Drugače tudi ni moglo biti v visoko industrializirani, pa na surovinah revni deželi. Danes je ta teorija popolnoma pokopana. Minister zunanjih zadev von Neurath je v teh dneh (maja 1934, op. ur.) izjavil, da je »avtarkija krilatica, ki so jo na srečo merodajni krogi o pravem času opustili«. Dr. Schacht pa je s svoje strani opozoril na drugo, mnogo realnejšo ekonomsko politiko: »Narod, ki hoče obdržati svoj upliv na svetu, ne sme dovoliti, da bi bil izključen iz svetovnega trga. Nemčija se mora potruditi, da si zopet osvoji izgubljene položaje.«

Avtarkijo je nedavno zamenjala nova parola: borba za izvoz. Povečanje izvoza za vsako ceno, v prvi vrsti radi nabavljanja surovin, brez katerih ni niti zaposlenosti in, kar je še važneje, niti oborožitve. Za tovarne so potrebne surovine, za surovine je treba deviz, izvoz pa je za Nemčijo glavni, skoro edini izvor deviz. Tako sta »Arbeits-schlacht« in »Ausfuhrschlacht« prevedena v medsebojno zvezo. Sistem

scripsov, ki je doslej služil kot stimulanis za nemški izvoz, ne zadošča več, izvoz se katastrofalno manjša, zlasti pa zaloge deviz. Očividno je treba kreniti na drugo pot.

Prpriave za nastop izvozne borbe so bile izvršene tekom poslednjih mesecev. Glavno orožje, ki bi naj služilo v tej borbi, je novi zakon, ki je formalno stopil v veljavo 2. V. t. l.; toda z oživotvorenjem tega zakona nac. soc. okleva v negotovosti in v strahu pred posledicami.

Z novim zakonom o delu se prelevi dosedanji lastnik tovarne, oz. delodajalec sploh, v »vodjo«, delavci pa v »privrženec« (spremstvo? sljedbenike). Stara socialno politična terminologija je zamenjana z idilično staro-germansko. Delovni odnosi (razmerje?) se ne bodo več reševali na bazi razredne borbe, ki so si jo »izmislili« marksisti, temveč na bazi »socialne etike«. Delodajalec prevzame nase »moralno dolžnost«, da skrbi za svoje delavstvo, kot je dolžnost vodje, da skrbi za one, ki jih vodi. Položaj delodajalca je »etično« v toliko olajšan, ker mu zakon nalaga, da mora v prvi vrsti skrbeti za podjetje, pa šele potem za delavstvo. Kadar se ekonomske prilike poslabšajo, kadar ni posla in kadar postanejo delavci v tovarni odveč, ima v glavnem on, vodja, pravico, da odloči, kaj je treba napraviti. Ali jih bo plačeval še naprej, pa čeprav ne bi delali, ali jih bo odpustil kot doslej, prepustčajoč jih njihovi usodi. Z novim zakonom dela se ukinjajo vse kolektivne pogodbe, s katerimi so bile regulirane mezde in delovni čas za 13 milijonov delavcev. Odslej ne bo več kolektivnega določanja mezd in delovnega časa za več podjetij. Glavni faktor pri določanju delovnih pogojev bo v bodoče »vodja« t. j. delodajalec. Še več, mezde bodo regulirane individualno po sposobnosti delavca. Tak ukrep se je v preteklosti uvajal vedno takrat, kadar se je hotela razbiti solidarnost delavstva. Kot odškodnino za te izgubljene pravice bodo v bodoče delavci, včlanjeni v »Arbeitsfrontu«, lahko nosili modre delavske obleke posebnega kroja.

Nobenega dvoma ni, da je novi zakon dela v najožji zvezi z borbo za izvoz, ki jo najavlja nar. socializem. Za realizacijo imperialističnih ciljev Tretjega Reicha potom nove svetovne vojne radi nove razdelitve sveta je treba časa. Vojna industrija že dela s polno paro s tremi zamenami, nemška mladina se pa v številnih nac. soc. mladinskih organizacijah pridno vadi v upravljanju in uporabi orožja. Dokler ne nastopi ugoden moment za pohod na osvajanje novih »dežel«, se bo vodila miroljubna ekspanzija potom forsiranega izvoza. Ideja ni originalno nemška. Že nekaj časa jo uspešno izvaja Japonska, ki v mnogo pogledih postaja bolj in bolj vzor današnjim oblastnikom v Nemčiji. Japonski se je po zaslugi neverjetno nizkih mezd posrečilo, da je s svojim blagom preplavila ves svet in da je, kljub krizi v mednarodni izmenjavi dobrin, skoro potrojila svoj izvoz. Toda vloga Japonske v sreču Evrope je brez primere težja kot v vzhodni Aziji. V sosedstvu Nemčije ni nobene Mandžurije, ki bi se dala osvojiti z nekaj divizijami. Razen tega je treba še videti, kako se bodo končali nadaljni poskusi rušenja življenjskega standarda nemškega delavstva.

Nemški delavec mora prevzeti na svoje rame bremena izvoznega dumpinga ravno tako, kot mu je naloženo financiranje nove zaposlenosti in oboroževanja. Gotovo je, da ne čaka v tem novem stadiju nac. ekonomske politike nemškega delavstva niti malo ugodna bodočnost.

Novi zakon dela že dovolj jasno napoveduje, da se pripravljajo težki dnevi. Kot da so se že začele izpolnjevati zle prorokbe onih delavskih vodij, ki se danes nahajajo v emigraciji in po koncentracijskih taboriščih, da bo nacionalno socialistični režim zaslužnil nemško delavstvo in ga izročil neusmiljeni eksploataciji. Dr. B. Kojić.

Polom

Drama v treh dejanjih.

OSEBE:

BRUM OSKAR, upravnik podružnice stavbnega podjetja »Kremen« v Gradišču	RUPNIK MATEVZ OGRIS STEFAN JURMAN IVAN	} delavski zaupniki
MELITA, njegova žena	DELAVCI	
KREGAR OLGA, tajnica	DELAVSKE ŽENE	
PERNE ALBIN, nadzornik	DELAVSKI OTROCI	
KOS GREGOR, sluga	TOVARNISKI NOČNI ČUVAJ	
ROJNIK LOJZE, zastopnik Delavskega zaščitnega urada		

Drama se odigra v treh dneh v Gradišču.

Prvo dejanje.

(Pisarna uprave podružnice podjetja »Kremen«.)

Glavna vrata so na sredi, poleg teh so še stranska na levi in na desni. Pisarna je opremljena s pisalnimi mizami, stoli, blagajno in omarami.

V pisarni so upravnik, nadzornik in tajnica.

Upravnik je srednjeleten in lepo rejen. Nervočno si zažiga cigaro, stopa po pisarni, se ustavlja in razgovarja z nadzornikom. — Nadzornik je starejši, zanemarjen in zapit. Z upravnikom govori hlinjeno vljudno in ga s pripovedovanjem o zadržanju delavstva namenoma vznemirja. — Tajnica, mlada in živahna, sedi pri mizi na desni, devlje dopise v kuverte, jih lepi in malomarno prisluškuje pogovoru.)

NADZORNIK: Ne trdim, gospod upravnik, da poslušnost ni lepa čednost. Toda z delavci je zdaj zares težko. Komaj jih krotim.

UPRAVNIK: Tako? To pomeni, da je pred vrati puntarija! Ti robavsi res lahko kaj stuhtajo. Dovolj so trmasti.

NADZORNIK: Lačni postajajo, lačni. Brez denarja ni kruha. Kdor dela, si mora z nečim podpreti želodec. Preko teh resnic ne moremo, gospod šef.

UPRAVNIK: Ne modrujte o resnicah! Zdaj je čas dragocen tudi v tem pasjem gnezdu. Zato z dobrimi nasveti na mizo! — — — Ali vam zastran delavcev nič pametnega ne kane v glavo?

NADZORNIK: Z denarjem vse rešimo.

UPRAVNIK: Če ga pa ni! — — — Ali prav nič ne razumete položaja?

NADZORNIK: Predobro ga razumem, gospod šef. Na vsak način morate poskrbeti za denar. Delavci so siti obljub in čakanja. Ne pozabite, da je med njimi zastopnik Delavskega zaščitnega urada.

UPRAVNIK: Vem! Rojniku uspeva hujskarija! — — E, jim že pokažem! Zaenkrat še nismo brez moči. — — — Perne, pojdite v operkarno in na žage. Poizvedite za hujskače in si jih zapomnite.

NADZORNIK: Vse naredim, gospod šef. Toda tudi vi stojte budno na straži! Kadar je ljudem dovolj, pozabijo na obzire in postave. Zaradi lastne kože poskrbite, da ne bodo predolgo čakali na svoje plače.

UPRAVNIK: Zaradi lastne kože? Imenitno! Še ubijete naj me! Hvala lepa!

NADZORNIK: V naših grabnih je vse mogoče...

(Nadzornik odide skozi srednja vrata. Upravnik gleda za njim, premišljuje, se obrne k tajnici in z njo govori. Tajnica preneha z delom. Obnašata se intimno.)

UPRAVNIK: Lepe stvari nas čakajo! Ko sem si na ravnateljstvu priboril to mesto, sem bil prepričan, da pridem s tabo na letovišče.

TAJNICA: A si me zapeljal v hajduško kotlino, kjer ljudje smrde po šmoli in žganju, po tobaku in česnu. Tu ne morem ne v kino ne na ples. Vse drugače sem si predstavljala najino novo življenje. Tvoje žene res nimava na vratu, vse drugo je pa vsako uro hujše. Oskar, poskrbi, da prideva čimprej iz teh neznosnih razmer.

UPRAVNIK: Olga, ne pritožuj se. Tebi ni hudo.

TAJNICA: Tu je zastran vsega prava Afrika. Še pošte ne dobimo v pravem času. Ta zakotnost ni za kulturnega človeka.

UPRAVNIK: Počakaj! Name pomisli. V mestu sem šel lahko v kavarno in bar. Takoj sem zvedel za vse pikantnosti! A tukaj noč in dan studiram, kako izpeljem vsa dela in pomorem podjetju do večjih uspehov. Venomer se ubijam z zabitimi robavsi. Naravnost uničujem se! A za koga?! Za naše gospode delničarje! Oni lepo hodijo po Rivijeri, igrajo in zapravljajo v Monte Carlu, plešejo v Parizu; jaz se pa v tem zamazanem Gradišču mučim na vse pretege. Strašno!

TAJNICA: Malo bolj poskrbi za denar, pa bo vse prav.

UPRAVNIK: Ženska pamet! Kaj naj naredim proti ravnateljstvu?! Ali naj se uprem, da pri priči odletim kakor sem dolg in širok? Skoro iz nič sem se prikopal na to mesto.

TAJNICA: Prav, le varuj ga! Ampak ne s prekrižanimi rokami. Za denar poskrbi, dragi Oskar. — — Ne pozabi, da je tukaj Rojnik!

UPRAVNIK: Da, Rojnik! Povsod drugod je med delavstvom poskrbel za dobro voljo, nasitil je volka in rešil ovci življenje. Tu pa samo podžiga in hujska. Že tri dni se plazi po Gradišču, podpihuje delavce, k meni pa ne pride. Vrag vedi, kakšne naklepe kuje.

(Na srednjih vratih trkanje. Tajnica nadaljuje svoje delo. Skozi srednja vrata vstopi star sluga.)

SLUGA: Zunaj je deputacija, gospod šef.

UPRAVNIK: Kakšna deputacija?

SLUGA: Zastopniki naših delavcev.

UPRAVNIK: Kdo jim je dovolil od dela? Kar naženite jih!

TAJNICA: Gospod šef, ne igraymo se z ljudmi.

UPRAVNIK: Vsakomur naj bom za cunjo! Seveda, kadar se bo komu

zljubilo, me bo hodil nadlegovat. (Slugi.) Ne stojte med vrati kakor lipov bog!

SLUGA: Kaj naj njim povem, gospod šef?

UPRAVNIK: Počakajo naj!

(Sluga odide skozi srednja vrata. Tajnica spravlja kuverte v torbico, se gleda v zrcalo in pripravlja za odhod.)

TAJNICA: Oskar, ti pozabljaš, da je z deputacijo tudi zastopnik Delavskega zaščitnega urada. Bodi previden z njim. On ni navaden delavec. Moč ima! Vse delavstvo in še marsikaj drugega je v njegovih rokah.

UPRAVNIK: Ali naj se zato bojim smrdljivih žganjarjev?! Vsem skupaj pokažem palico!

TAJNICA: Ko se opečeš, me boš bolje razumel!

(Tajnica odide s torbico skozi leva vrata.

Upravnik po kratkem prevdarku odpre srednja vrata.)

UPRAVNIK: Naprej!

(Skozi srednja vrata vstopijo Rojnik, Rupnik, Ogris in Jurman.

Rojnik je okreten, srednje starosti in lepo oblečen. Ostali trije so v delovnih oblekah. Rupnik je debelušast možakar srednjih let, Ogris je starejši in slaboten, Jurman pa mlad in živahen.)

ROJNIK: Klanjam se, gospod upravnik.

(Upravnik sprejme Rojnika zelo vljudno, hlini prisrčnost, govori samo z njim — mu ponudi stol in cigarete, delavske zaupnike pa skoro popolnoma prezre kakor da jih ni. Vsi trije pa ves čas stojijo, dočim upravnik in Rojnik sedita.)

UPRAVNIK: O, pozdravljeni, gospod Rojnik! Izvolite sedeti. Kaj bo dobrega? Slišal sem, da ste že tri dni v Gradišću. Zakaj ne pridete nič k meni? Pričakoval sem vas, a takole (namigne na zaupnike) ste me iznenadili.

ROJNIK: Dovolite: to je naša delegacija — Rupnik, Ogris, Jurman. Prepričan sem, da veste, zakaj prihajamo. Jaz posredujem v imenu Delavskega zaščitnega urada.

UPRAVNIK: Prav. — Toda najprvo tole vprašanje: kdo je njim dovolil od dela?

RUPNIK: Mi prihajamo v imenu naše zveze.

JURMAN: Delavci nas pošiljajo!

OGRIS: Res je tako, gospod...

UPRAVNIK (Rojniku): To vendar ne gre. Nikjer niso vpeljane takšne navade. Delovni čas je namenjen delu, ne pa samovoljnemu sprehodu in brbljarijam.

ROJNIK: Gospod upravnik, oprostite, da vas motimo. Neradi smo vam v nadlego, toda zdaj ni drugega izhoda. Zaradi vsega hočemo priti na jasno in se hočemo pomeniti z vami o naših zahtevah.

UPRAVNIK: O zahtevah?! Lepo, prelepo! V času najhujše krize — prihajate z zahtevami. Bodite hvaležni, da dajemo delavcem delo.

JURMAN: Delo nam dajete, ne pa kruha!

OGRIS: Da, da, že dolgo nismo dobili plače, gospod upravnik.

ROJNIK: Gospod upravnik, prosim vas, kako je z zaslužkom, ki ga dolgujete delavstvu?

UPRAVNIK: Ko pride denar, jim takoj izplačam. Nikar ne mislite, da sedim na njem in ga namenoma zadržujem.

JURMAN: Vaša stara pridiga!

ROJNIK: Da, pri najboljši volji ne moremo biti zadovoljni s takim odgovorom. Gospod upravnik, ljudje so v skrajni stiski. Nobenega izhoda ni več.

JURMAN: Mi smo lačni!

UPRAVNIK (poskoči in gre nervozen od mize): Taka predrznost!

RUPNIK: Težko nam je, zelo, zelo težko. Vidim pa in prav rad priznam, da je vam morda še težje, gospod upravnik ...

UPRAVNIK (se vrne k mizi, govori blažje): Babjih čenčarij ne ljubim. Dokler ni denarja, vam ga ne morem dati. (Gleda Jurmana.) To mora biti jasno vsakemu otroku!

JURMAN: Da, jasno nam je, da vaših besed ne moremo nesti ne trgovcu, ne mesarju, ne peku. Še v naših loncih nič ne zaležejo. Poginemo pa lahko ob njih!

UPRAVNIK: Počasi, počasi, mladi mož! Tako lahko govorite vašim pajdašem v beznici — ne pa tukaj!

ROJNIK: Gospod upravnik, rešimo zadevo brez razburjanja. Bodite prepričani, da nam ni do vojskovanja. Za mir nam gre in za primerno človeško življenje. Če delavci delajo, jim pritiče tudi plačilo.

UPRAVNIK: Ali trdim, da jim ne?!

ROJNIK: Toda plačila ni, gospod upravnik. Potrebno je, da se lepo pomenimo, kako priti iz te nerodne situacije. Družine lezejo v dolgove in stradajo.

RUPNIK (miroljubno): Saj nam nihče ničesar več ne da na kredo.

UPRAVNIK (vljudno zaupnikom): Trgovci, mesarji in peki niso v mojih rokah. — Saj imate Delavski zaščitni urad. Naj se z njimi gospod Rojnik pogaja za vas.

OGRIS: To bi res ne bilo napačno ...

ROJNIK (vznejevoljen): Gospod upravnik, govorimo resno! Dajte nam glede dolžne mezde končni odgovor.

UPRAVNIK: Preveč zahtevate. Izplačilo ni v moji moči. Mislim, da veste, da vse zavisi od centrale.

ROJNIK: Takoj sporočite ravnateljstvu, kako je tukaj. Razložite gospodom, da tako ne moremo naprej.

OGRIS: Da, da, takšno sporočilo je naravnost nujno.

RUPNIK: Tudi jaz sem enakih misli. Upam, da se potem gospodje bolj zavzamejo za nas. Gotovo imajo še nekaj srca.

UPRAVNIK: Naša centrala prav dobro ve za svoje dolžnosti. Ko pride do denarja, tudi vi ne ostanete brez plač. Iz rokava vam ga pa ne morem natresti. Imejte razumevanje! Malo potrpite. Počakajte ...

JURMAN: Večno naj čakamo! Če nas ne izplačate, prenehamo z delom.

ROJNIK: Jurman ...

UPRAVNIK: Kar prenehajte! V treh dneh prilezete po kolenih nazaj.

JURMAN: Dovolj smo potrpeli! Zakaj pa vi nikoli ne čakate na svojo plačo?

UPRAVNIK (poskoči): Dovolj! (Udari po mizi.) Takih surovosti ne trpim!

(Upravnik razkačen odide skozi leva vrata. — Deputacija ostane v nerazpoloženju. Rojnik vstane in se z Rupnikom poloti Jurmana kot krivca upravnikovega odhoda. Ogris je plašljiv in neodločen. Jurman pa ostane nepomirljiv.)

ROJNIK: Idijot!

JURMAN: Zakaj?!

ROJNIK: Kaj si naredil?! Slutil sem, da nam boš v škodo — toda to je preveč! Kaj takega zmore samo blaznež!

RUPNIK: Jurman, kje imaš pamet?!

JURMAN: Na pravem mestu! Vas je sama ponižnost! Poklon na desno, poklon na levo, prosim sem, prosim tja. (Udari po mizi.) Ali mar prosjačimo?! Denar, ki ga hočemo, je desetkrat zaslužen. Tu ni treba ovinkov!

ROJNIK: Nikar nam vsega ne skvari. Ti boš kriv, če odidemo praznih rok.

RUPNIK: Res bi lahko drugače.

ROJNIK: Zdaj ni čas za rokoborbo, temveč za spretnost in diplomacijo.

OGRIS: Diplomacija ni napačna, pogum je pa tudi potreben. Človek res ne ve, kako bi bilo boljše.

JURMAN: Samo to vas vprašam: ali smo rekli, da bomo klečali pred njim? — Kakšen je sklep? Kaj so nam naročili sodrugi?

OGRIS: Rekli so: denar ali pa stavka.

ROJNIK: Seveda. Toda poprej moramo preizkusiti druga sredstva.

JURMAN: Saj smo jih. — Upravnik naj zve, da ne hodimo k njemu za kratek čas.

ROJNIK: Bodimo oprezni in dostojni!

JURMAN: Ali je on dostojen z nami? Ne božajmo ga z rokavicami!

OGRIS: Nikar tako glasno...

JURMAN: Strahopetci! Bolj ko se človek ponižuje, bolj ga ponižajo. Koga naj se delavci bojimo? Mi delamo, vsa pravica je na naši strani! Vi le klečeplazite in igrajte slepe miši, jaz jih ne bom! Svojih sodrugov nočem varati. Za vse zvedo!

(Jurman odide skozi srednja vrata. Ostali trije so zbegani.)

ROJNIK: Idijot!

OGRIS: Kaj bo zdaj?

RUPNIK: Nič prida...

(Skozi leva vrata oholo vstopi nadzornik.)

NADZORNIK: Gospod upravnik ukazuje, da se takoj odpravite na delo. V bodoče kaj takega prepoveduje. Za pomenke je prosti čas.

ROJNIK (Rupniku in Ogrisu): Pojdita, bom že jaz uredil.

RUPNIK (Ogrisu): Pojdiva.

(Rupnik in Ogris odideta skozi srednja vrata.)

ROJNIK: Prosim vas, stopite k gospodu upravniku in ga zaprosite, naj me sprejme. Sam bi rad govoril z njim.

NADZORNIK: Takoj vas priporočim gospodu šefu. Le zanesite se name.

(Nadzornik odide skozi leva vrata. Rojnik je sam, dokler ne pride skozi srednja vrata tajnica, ki ga je zelo vesela.)

TAJNICA: O, Lojze! Vendar si se tudi sem potrudil.

ROJNIK: Z deputacijo, Olga. — Kako kaj, gospodična?

TAJNICA: Zakaj nisi držal obljuje? Sinoči sem šla zaman na sprehod.

ROJNIK: Olga, ali ne umeš, da Gradišče ni mesto? Ljudje so mi venomer za petami. Pa tudi tvoj gospod upravnik ni...

TAJNICA (mu seže v besedo): Kaj ni?

ROJNIK: Ni preveč naklonjen tvojim večernim izostankom.

TAJNICA: Pusti Oskarčka! Sinoči sem se mu lepo iztihotapila.

ROJNIK: Žal, da sem zamudil priliko. Delavci so me gnjavili. Saj veš: posvetovanja in prerekanja s pametnimi in neumnimi. — Ah, kaj bi govoril!

TAJNICA: Dobro, da si me spomnil! Kako je s tvojimi proletarci? Ali so res zelo razdivjani?

ROJNIK (jo ljubkuje): Olga, ljubica zlata, ti se ničesar ne boj.

TAJNICA: Kaj? Ali ni nič nevarno?!

ROJNIK: Tebi sem vselej na razpolago.

TAJNICA: Morda celo zvečer?

ROJNIK: Ti še sprašuješ, Olga?

(Rojnik objema tajnico. Skozi leva vrata pride nadzornik in prezre objemanje. Rojniku in tajnici je nerodno. Ona sede k svoji mizi in se loti dela, a Rojnik se obrne k nadzorniku.)

NADZORNIK: Vse je v redu! Gospod upravnik je voljan govoriti z vami. Vrnite se čez nekaj časa.

ROJNIK: Dobro, dobro. Klanjam se, gospodična. Pozdravljeni, gospod nadzornik.

(Rojnik odide skozi srednja vrata. Nadzornik namigne za njim in nemo očita tajnici objem z Rojnikom, Z gestami na levo jo opozarja na upravnika. Zunaj se sliši avtomobilska trobka in ropot avta, ki utihne pred hišo.)

NADZORNIK: Kakšen zlodej pa straši z avtomobilom?

(Nadzornik odide skozi srednja vrata. Tajnica pozorno posluša in postaja razburjena. Zunaj se zasliši pomenek upravnikove žene s slugom.)

GOSPA: Prosim, ali je tu upravnik Brum?

SLUGA: Da, notri je.

TAJNICA: No, zdaj še ta čarovnica! (Hiti na levo, polglasno.) Oskar, prišla je!

(Tajnica odide skozi leva vrata, skozi srednja pa vstopi gospa, stasita, polna žena v sportni obleki. Nosi mal kovček in ročno torbico. Videti je vznemirjena. Za njo vstopi sluga.)

GOSPA: Prosim vas, povejte gospodu upravniku, da je prišla njegova gospa.

SLUGA: Takoj, gospa, takoj.

(Sluga odide skozi leva vrata. Gospa odloži kovček, ogleduje pisarno in postaja vse bolj in bolj nestrpna. — Skozi leva vrata vstopi upravnik. Zenin prihod mu je neljub, kar pa zakriva z narejeno veselostjo.)

UPRAVNIK: Melita, za božjo voljo, tako iznenada! Pozdravljena! Kako se imaš? Veruj mi: nisem te pričakoval. Sedi — — (Gospa sede.) Kaj je?

GOSPA (ihtiti): Kaj? Veliko važnega. Vse sem pustila, da te obvestim.

UPRAVNIK: Melita, no, Melita! Daj, prosim te, ne uganjaj cirkusa! Zakaj jočeš? Kaj je?

(Gospa joče in se ihte davi, da ne more govoriti. Upravnik jo pomirja.)

UPRAVNIK: Nehaj, draga. Ne bodi otročja! Zberi se. Nikar me ne muči. Razjasni, kaj se je zgodilo. (Malo nervoznejše.) Ne joči, prosim te, Melita...

GOSPA: Vsega je konec!

UPRAVNIK: Zakaj?

GOSPA: V bankrotu smo. »Kremen« je pred polomom.

UPRAVNIK: Kaj poveš?! Ali je mogoče?!

GOSPA: Po mestu že javno govore, da za »Kremen« ni rešitve. Samo ti tega še ne veš. Glej, prišla sem, da te obvestim v zadnji uri. Podjetje se razleti, mi pa ostanemo na cesti. O, moj bog! (Joče.)

UPRAVNIK: Tako torej. — — Zdaj je rešena uganka. Zdaj vem, odkod nered, zakaj ni odgovorov, zakaj gre vse po zlu.

GOSPA (med jokom): Strašno! Kaj bo z nami, Oskar? Kaj bo z mano?! Oh, daleč si me zapeljal.

UPRAVNIK: Nikar, Melita, nikar! Ne jokaj. Ne glej samo nase. Ti ne poznaš mojega težkega položaja. Delavci mi groze s stavko. Že dva meseca niso prejeli plač. To ni tako enostavno. Povrhu ga lomi še centrala. Saj razumem, zakaj ne pošljejo denarja; da pa ne dobim navodil — to mi ne gre v glavo!

GOSPA: Delavci so ti več kakor lastna žena. Za njihove plače skrbiš, a kaj bo z mano, ti ni mar. Oni so vajeni lakote, z mano je pa drugače. Tvoja žena sem in imam zato svoje pravice. Glej, da izpolniš družinske dolžnosti! Ne dajaj se ljudem v zobe! Ne pahni me v sramoto!

UPRAVNIK: Melita, ne nerviraj me! Že tako ne vem, kje stojim.

GOSPA: Ali si nisi pomiril živcev, odkar me ni? Doslej sem bila jaz kriva tvoje nervoznosti. Kdo te ima zdaj na vesti?

UPRAVNIK: Molči, prosim te! — — — Mislim, da je dovolj, če mi podjetje krade mir in spanje.

GOSPA: Kaj storiš?

UPRAVNIK: Kaj? Hm... Z našim avtom se potegnem v mesto. Ali hočeš z mano?

GOSPA: Utrujena sem.

UPRAVNIK: Dobro.

(Skozi srednja vrata vstopi nadzornik in se vljudno klanja gospe.)

NADZORNIK: O, pardon... Klanjam se, gospa. Dovolite, gospod šef, zunaj je gospod Rojnik.

UPRAVNIK: Čujte, Pernel! Jaz se še danes odpeljem v mesto. Imenujem vas za namestnika. (Mu da ključke.) Takole. Dobro se držite!

NADZORNIK (se smehlja in klanja): Hvala, gospod šef. V čast mi je! Bodite prepričani, da vas popolnoma zadovoljim. Zastavil bom vse svoje moči, da vas dobro zastopam. Zanesite se name, gospod šef.

UPRAVNIK: Kako je z delavci?

NADZORNIK: Po starem.

UPRAVNIK: Pokličite Rojnika.

NADZORNIK: Takoj, prosim.

(Nadzornik odide skozi srednja vrata. Upravnik pospravlja levo mizo in devlje spise v aktovko. Gospa si je otrla solze. Zdaj se šminka. Skozi srednja vrata vstopi Rojnik.)

ROJNIK: Klanjam se.

UPRAVNIK: Pozdravljeni!

(Upravnik se še dalje ukvarja s stvarmi na mizi. Rojnik vljudno stopi k gospe, ki ga radostno sprejme in z njim koketira.)

ROJNIK: Oprostite. Upam, da imam priliko in čast, spoznati gospo upravnikovo.

GOSPA: Da. Melita Brumova.

ROJNIK: Dovolite, cenjena gospa: Lojze Rojnik, zastopnik Delavskega zaščitnega urada.

GOSPA: me veseli.

ROJNIK: Gospa, kako se vam zdi v Gradišču? Če je človek prvič tu, mu morebiti ni tako vsakdanje, toda v nekaj dneh spozna, da je povsod na svetu enaka puščoba. Na srečo imamo dostojno vreme.

GOSPA: Da, edino vreme ima nekaj stanovitosti. Vse drugo je pa vedno na tehtnici...

(Upravnik preneha z delom in gospo lepo odpravlja skozi leva vrata.)

UPRAVNIK: Oprosti, draga, z gospodom imava važne razgovore.

ROJNIK: Klanjam se, gospa.

GOSPA: Klanjam se, gospod Rojnik.

(Gospa vzame svoje stvari in nerada odide.)

Upravnik je z Rojnikom sila vljuden. Oba sedeta.)

UPRAVNIK: Izvolite, prosim, gospod Rojnik. Še danes odrinem v mesto. Preden odidem, želim, da prideva na čisto. Usoda hoče, da sva si nekoliko v laseh. Jaz zastopam podjetje, vi pa nam sovražne delavce.

ROJNIK: Z ljudmi je dandanes kaj težko. Zdaj sem komaj ustregel vaši želji.

UPRAVNIK: Kako to?

ROJNIK: Z mano so hoteli. Človek jim vrže nekaj besed o enakopravnosti in podobnem, pa jih ne pozabijo. Povsod hočejo biti zraven, vsak odpira svoja usta. Hm, v teoriji je enakost lepa reč, toda v življenju gre vse drugače. Božje zapovedi pridigujejo že stoletja, pa jih nihče ne izpolnjuje. Najmanj sami pridigarji.

UPRAVNIK: Dobro zadeto. Ljubo mi je, da lahko občujem s kulturnim človekom. Žal, da se tako redko vidiva. Saj sva si v nazorih zelo blizu, pa vendar hujskate proti meni.

ROJNIK: Hujskam?! — — — Nekaj hudih besed še ni nobenega upravnika požrlo in nobenega podjetja spravilo na boben.

UPRAVNIK: Vi ste dregali v sršenovo gnezdo.

ROJNIK: Vse, kar sem govoril v Gradišču, sem govoril zato, da si pridobim zaupanje. S pognunimi besedami sem navdušil in pridobil delavce, da sem zdaj pri njih prvi med prvimi. Z zaupanjem je pa tako, kakor z aprilskim vremenom. Na nobeno zborovanje ne smem brez dežnika. Za sumničenje in zgago so ljudje hitro pripravljani. Vaš kapital je denar, a moj — zaupanje. Pa pustimo.

Mislím, da zdaj ni primerno zapravljati časa s praznim klepetanjem.

UPRAVNIK: Jasno, da ne! — Moja soproga me je obvestila, da na centrali ni nekaj v redu. Vidíte — zdaj bi bil rad na vašem mestu.

ROJNIK: Kaj mi zavirate?

UPRAVNIK: Vzemimo spretnost. Voditeljem vaše vrste nič ne spodleti. Mojstrsko krmarite skozi viharje.

ROJNIK: He, he, gospod upravnik... Če nameravava kaj narediti, morava oba vražje zasukati rokave. — — Kadar hočem ljudi kaj prepričati, pustim pljuča na zborovanjih. Tudi naš poklic ima težave.

UPRAVNIK: Vsak ima svoje križe. Gospod Rojnik, verujte mi, vam ničesar ne zakrivam...

ROJNIK: Všeč mi je, da prihajate z odprtim srcem. Iskrenosti vam ne ostanem dolžan. Kar se mene tiče, sem vedno pripravljen, da delam z roko v roki. Po mojem prepričanju je sodelovanje delavstva s podjetniki povsem razumljiva in kar najbolj naravna stvar. Vsi pa niso tega mišljenja. V Gradišču je nekaj vražje trmastih butic. Recimo Jurman.

UPRAVNIK: Prepričal sem se. Stopite jim na prste. Poštena nagrada vam ne izostane. (Premor.) Prosim, povejte mi, kako je prav za prav z delavci. Kaj kanijo?

ROJNIK: Stavka jih skomina. Ker so skoro ob vse in nimajo kaj zgubiti, je to docela razumljivo.

UPRAVNIK: Stavka?! — Za nobeno ceno!

ROJNIK: Trdno sem prepričan, da obdržim ljudi na vajetih. Vsak uporniški poizkus zatrem v kali. Če ne pojde drugače, proglasi naš zaščitni urad vse skupaj za zahrbtno igro in odreče Gradišču slehrno pomoč. To jih gotovo spokori!

UPRAVNIK: Mislím, da tudi izmodri.

ROJNIK: Gospod upravnik, sam jim ne pridem do živega. Prinesti jim moram kost, ki jo bodo glodali.

UPRAVNIK: Kakšno? Govorite, prosim.

ROJNIK: Nedavno ste razburili ljudi z vestjo, da znižate mezde. Prekličite napoved in tudi zastran dolžnih plač napišite jamstvo, da takoj oskrbite izplačilo.

UPRAVNIK: Veliko zahtevate.

ROJNIK: Ker nujno potrebujem nekaj črnega na belem. Brez tega ne morem prevzeti odgovornosti. Pozneje se že kako pogodimo.

UPRAVNIK (po premisleku): Naj bo, ako res ne gre drugače... (Napiše list, ga žigosa in mu ga da.) Tole za delavce... (Gre k blagajni, jo odpre in vzame iz nje denar.) To pa za vas.

ROJNIK (vzame denar): Bodite brez vseh skrbi, gospod upravnik.

UPRAVNIK: Nadejam se.

ROJNIK: A kar se mene tiče, sem spet bliže svojemu cilju. Moja življenjska ideja je: ustvariti med delavstvom in kapitalom mir ter prijateljstvo.

(Tudi Rojnik vstane. Skozi srednja vrata naglo vstopi nadzornik.)

NADZORNIK: Pardon, gospoda. Nujna stvar.

UPRAVNIK: Kaj je?

NADZORNIK: Delavci zapuščajo delo. Jurman in njegovi jih hujskajo. Zunaj je vedno več ljudi. (Zunaj se zasliši hrup, ki rase.) Nekateri že razgrajajo in silijo v hišo.

UPRAVNIK: Tako? — — — Ali slišite, gospod Rojnik? Zdaj se izkažite! (Pokaže nadzornika.) Tu je moj namestnik. (Nadzorniku.) Vse stvari rešujte skupno s tem gospodom.

(Zunaj se razločijo vzkliki.)

NADZORNIK: V čast mi je.

ROJNIK (da nadzorniku roko): Meni tudi. (Stisne roko upravniku.) Srečno pot, gospod upravnik.

UPRAVNIK: Hvala. Čimprej bom skušaj priti nazaj. (Zunaj je hrup vse večji.) Tačas se pa zanašam na vas.

ROJNIK: Zaupajte mi! Moj poklon.

(Rojnik odide skozi srednja vrata. Zunaj se zasliši njegov glas.)

ROJNIK: Mir! Kaj je?!

(Hrup pojenjuje.)

UPRAVNIK: Perne, dobro se držite!

NADZORNIK: Poskrbel bom, gospod šef.

(Upravnik odide z aktovko skozi leva vrata.
Nadzornik se oholo razšopiri.)

NADZORNIK: Kdo je zdaj gospodar Gradišča?

(Skozi leva vrata vstopi sluga in se mu pokloni.)

Z a s t o r.

D r u g o d e j a n j e.

(Trg s hišo v Gradišču. Pred hišo klop. V ozadju delavske hiše.

Jutranja zora. Polagoma se dani.

Od časa do časa gredo čez trg z leve na desno, v gručah in posamič, delavci na delo. Poslednji silno hite. Z desne zatuli sirena. Zadnji delavec teče čez trg. — Z desne prinese delavska žena škap s perilom in odide na levo. — Za njo pride star, šepav in zgrbljen tovarniški čuvaj, ki se vrača z nočne službe. Hodi počasi, pokašljeuje in odšepa na levo.

Po krajšem premoru stopi iz hiše Rojnik, blede, neprespan, površno oblečen, brez površnika in vratnice. Ko pogleda okoli sebe, gre nazaj v hišo in med vrati govori s tajnico, ki se ji tudi pozna neprespansa noč. Pogosto zeha. Rojnik jo naglo odpravlja, ona se pa obotavlja.)

ROJNIK: Pojdi hitro. Nikogar ni. Do svidenja!

TAJNICA: Kdaj? Ali kaj prideš v pisarno?

ROJNIK: Zakaj ne, če bo potreba. Nadzornika drži na uzdi. Ne zehaj tako grozansko. Pojdi, pojdi!

TAJNICA: Glej no, kako me podi! Ali si me že sit? V službo se mi še ne mudi.

ROJNIK: Pamet, Olga! Ali naj vse Gradišče zve, da si bila tukaj? Pozdravljena!

(Rojnik odide v hišo, a tajnica odhiti na desno.
Z desne prideta dva delavca z Jurmanom. Ustavijo se pred hišo.)

PRVI DELAVEC: Ali ni prerano?

JURMAN: Nikakor! Ako mi lahko vstajamo, naj še on žrtvuje nekaj gosposkega dremanja. Zaradi nas je tukaj! (Odide v hišo.)

PRVI DELAVEC: To je tudi res!

DRUGI DELAVEC: Res, res. Jurman ima prav. Le poslušajmo ga! Dobro nam hoče. On je pošten!

PRVI DELAVEC: V začetku so vsi poštene. Pa dobri... A pri koritu nas pozabijo. Kar nazaj pomisli.

DRUGI DELAVEC: Ne rečem, da nimamo slabih izkušenj. Ampak Jurmanu do zdaj ni kaj reči.

PRVI DELAVEC: Včeraj je bil preoster. Vse je spravil na noge. Zdaj nas pa privijajo.

(Z leve pride veselo razpoložen Rupnik, v obleki, ki jo nosi po delu. Namerava v hišo, a se ustavi pri delavcih.)

RUPNIK: Kaj pa vidva?

PRVI DELAVEC: Srečo iščeva.

RUPNIK: Tu ni loterija.

DRUGI DELAVEC: E, Matevž, ti gotovo kaj potegneš.

RUPNIK: Če potegnem jaz, potegnemo vsi. Mi ne igramo na slepo. Plače ostanejo pri starem in tudi to, kar imamo zasluženo, mora biti vsak čas tu.

(Iz hiše pride Jurman.)

JURMAN (Rupniku): Kaj, ali ti ne delaš?

RUPNIK: Popoldan poprimem.

JURMAN: Aha, zato si tako dobre volje. Najbrže si imenitno spal...

RUPNIK: Kaj bi ne! Po zmagi se zvale vse skrbi z ramen.

JURMAN: Po kakšni zmagi? Vidim, da si nocoj tudi imenitno sanjal! Kaj smo pridobili?

RUPNIK: Vse! — — — Včerajšnji dan veliko pomeni za nas!

JURMAN: Zate, ki imaš deske na očeh! Tebe izkušnje prav ničesar ne izuče. Kako moreš nasediti podjetju, ki te je že stokrat ociganilo? Obljube so obljube! Skrivaj spečene so najslabše...

DRUGI DELAVEC: To je živa resnica!

PRVI DELAVEC (Jurmanu): Ali pride?

RUPNIK: Kdo?

JURMAN: Naš diplomat in vojskovodja! (Delavcema.) Mislim, da pride. Zaprl se je. Trkal sem toliko časa, da se je oglasil.

RUPNIK: Zakaj ga prav za prav nadlegujete?

JURMAN: Verjemi, da ne za kratek čas.

DRUGI DELAVEC: O, ne, ne. Resne reči so nas prignale.

RUPNIK: Kakšne? Saj je vse v redu. Dan ali dva počakajmo...

JURMAN: Oni tam nič ne čakajo!

PRVI DELAVEC: Na cesto so nas vrgli.

RUPNIK: Na cesto?! Koga?

PRVI DELAVEC: Nas tri in še nekatere.

RUPNIK: Ne norčujte se! Saj ni upravnika... Po Rojnikovi zaslugi smo zdaj znatno na boljšem. Zato ne morem tega verjeti.

JURMAN: To je njegova zasluga: po zmagi smo kaznovani!

RUPNIK: Ali je Rojnik kriv? On je sposoben mož. Brez njega bi slabo vozili. Kdo drugi bi nas niti ne povohal.

JURMAN: Da, on nas je dobro povohal. Pa se je urezal. Mi ne verjamemo papirnatim zmagam! Našega položaja naj ne rešuje z raznimi uradnicami. Skrbi naj za stvari, zaradi katerih je tukaj. Drugače vemo, kaj naredimo.

DRUGI DELAVEC: Rojnik naj bo z nami ali z njimi!

(Rupniku je nerodno in odide v hišo.)

PRVI DELAVEC: Ti, ali je res ono s tajnico?

DRUGI DELAVEC: Srečali smo gosposko larfo. Ko ni starega, si najde drugega. Siti in spočiti babi samo to manjka.

JURMAN: Fanta, mi nimamo časa za tajnice. — — Naša lakota je drugačna. Zato mora biti drugačna tudi naša borba.

(Z desne prihiti Ogris, zbehan in vznemirjen.)

OGRIS: Zdelo se mi je, da ste tukaj. Pa še vedno sami. Kje je Rojnik?

JURMAN: Na mehkem. Po zmagi lahko počije.

OGRIS: To je čudno. Včeraj je res imenitno odrezal. Te zmage nisem pričakoval. A danes? — Komaj se je nadzornik vsedel za upravnikovo mizo, pa misli, da bomo trepetali pred njim. Upravnik ni bil tak. Pijandura je prehitro pokazal svoje karte. Če smo kaj možje, mu pristrizemo peruti.

JURMAN: Zakaj samo njemu? Vsakdo je čuvar podjetniških koristi. Enkrat je to Brum, drugič Perne. Gre za stvar, ne za osebe.

OGRIS: Kako da ne? Upravnik bi kaj takega ne storil. To zmore samo ta mrcina. Vse je bilo dobro. Ljudje so šli radi na delo, a zdaj je spet vse narobe.

(Iz hiše pride Rupnik. Za njim pa popolnoma oblečen Rojnik. Vsak čas pride z desne kak delavec.)

JURMAN (Rojniku): Končno vendarle!

OGRIS: Dobro jutro! Ali že kaj veš?

RUPNIK: Vse sem mu razložil.

ROJNIK: Zapletena stvar.

JURMAN: Diplomati lahko vse razvozlja.

RUPNIK: Nesrečen jezik!

ROJNIK: Pusti ga. Naj laja! (Ostalim.) Povejte mi, zakaj je kdo odpuščjen. Kako je prišlo do tega? Vem, da je nadzornik čudak, toda odpusti niso sladoled. — Govorite!

OGRIS: Večina je morala domov zaradi včerajšnje stvari.

ROJNIK: Samo domov? To ni odpust!

DRUGI DELAVEC: Kaj ne! Na delo ne smemo, a knjižice dobimo, ko se povrne upravnik.

OGRIS: Tisti, ki niso kaznovani zaradi rabuke, so pa odpuščeni za voljo zamud in drugih slučajev.

ROJNIK: Tem je pomoč mnogo lažja.

JURMAN: A drugim?

ROJNIK: Težko je zagovarjati ljudi, ki so sami krivi svoje nesreče. V današnjih časih mora tudi vsak posameznik imeti nekaj soli v glavi.

JURMAN: Soli in poguma!

ROJNIK: Tebi se je včeraj vsa raztopila. Zdaj pojej, kar si skuhal!

JURMAN: Hvala za pojasnilo. (Ostalim.) Ali čujete?! Jaz sem vsega

kriv! Jaz sem zaprl tovarniška vrata. Jaz trgam mezde in zadržujem izplačila. Jaz sam sebe mečem iz tvornice!

ROJNIK (ostalim): Te stvari imajo drugi v rokah. Njemu so prepustili nizkotnejša dela. — — — Jaz skušam z malimi žrtvami doseči velike uspehe. — — — Sodrug! Za kaj se borimo?!

GLASOVI: Za kruh!

ROJNIK: Kako pridemo do njega?! — Z glavo skozi zid?!

RUPNIK: S pametno borbo!

ROJNIK: Tako je! Kdor jo onemogoča, je naš največji škodljivec. Kdor pa škoduje nam, ta služi našim nasprotnikom. Izzivanje upravnika med razgovori pomeni streljati v hrbet. Škodljivo hujskanje ljudi v najbolj kočljivih vprašanih diši po denarju.

JURMAN: Bomo že videli, kdo se pošteno bori in kdo je plačan!

OGRIS: Pustimo prerekanja! Rajši pomagajmo ljudem.

JURMAN: Zdaj naj se Rojnik izkaže! Če res tako dobro stoji kakor je včeraj baharil, bo v petih minutah vse v redu!

(Pritrjevanje. — Z leve in desne prihajajo delavske žene. Nekatere vodijo otroke. So razburjene in ostrašene. Vmes pride še nekaj moških. Nekatere žene jokajo. In tudi otroci. Slišijo se obupni vzkliki:

»Kaj bo z nami?! — Kaj bo z otroci?! — Že tako je hudo! — Ali poginemo?! — Pomagajte!«)

JURMAN: Ne obupajte, ženske! Še nismo mrtvi!

PRVA ŽENA: Kje je gospod Rojnik?!

DRUGA ŽENA: Pomagajte nam! Spravite jih nazaj!

TRETJA ŽENA: Gospod Rojnik, pojdite v pisarno!

PRVA ŽENA: Rešite nas!

ROJNIK (stopi na klop): Sodrug! Sodružice! Takoj vam pomorem! Vse to je delo pijanega nadzornika!

KLIC: Na cesto z njim!

ROJNIK: K njemu pojdem, čeprav je samo upravnikov namestnik. On nam nič ne more. Upravnik in centrala odločata. Zato nič strahu! Pokažite, da držimo skupaj, da smo vsi za enega in eden za vse!

JURMAN: Vsi za vse!

ROJNIK: Pojdite pred pisarno, da stopim pred nadzornika res v vašem imenu. Nihče naj se ne skrije! Naj nadzornik vidi, kaj smo!

RUPNIK: Tako bomo zmagali!

OGRIS: Pojdi! Mi smo s tabo!

ROJNIK: Kjer je vaša sila, tam je tudi moj razum! Takoj bom za vami!

(Rojnik stopi s klopi. Žene odidejo prve na desno. Ogris in vsi ostali za njimi. Jurman odide na levo, a Rojnik in Rupnik ostaneta pred hišo.)

(Dalje prihodnjič.)

Tone Čufar.

Podpirajte in širite
„MLADI PLAMEN“!

Pridobivajte novih naročnikov!

Beseda o Ivanu Cankarju*

V šolah smo se učili o Ivanu Cankarju; brali smo njegove knjige; brali smo nemara, kar so napisali o njem uredniki njegovih spisov, kritiki teh urednikov in drugi meščanski pisci. Slišali smo, da ga prevajajo v tuje jezike, da je bil največji, najsvobodoumnejši in najpobožnejši duh slovenske literature; slišali smo pa tudi, da je bil alkoholik in zavozena eksistenca; škof Jeglič je sežgal njegovo »Erotiko« na grmadi, iz čitank so iztrgali njegove tekste; bil in je še zmerom pohujšljiv in bolan, pa vendar znamenit umetnik; črnili so ga in so ga hinavsko slavili; odrekli so se ga vsi in vsi so ga potvarjali, kadar bi jim lahko služil kot strankarski plakat; pljuvali so po njem in so trepetali pred njim. In vendar niso odgovorili, ker niso ne mogli ne hoteli odgovoriti, na eno edino, osnovno vprašanje: kaj in kdo je Ivan Cankar?

Mladina je bila v tej družbi zmeraj prepuščena sami sebi; in kakor si je morala že na toliko temeljnih življenjskih vprašanjih iskati odgovora sama, tako mora tudi ob tej priliki predvsem zavrniti vse krive preroke in tudi to vprašanje razvozlati sama. Naša naloga je, spoznati Ivana Cankarja, kakršen je bil in kakršen je moral biti živ in resničen človek, uklenjen v dane zakone slovenske družbene stvarnosti. Z drugo besedo, motriti in vrednotiti nam je Ivana Cankarja sociološko.

Zavedati se moramo, da predstavljata življenje in delo Ivana Cankarja enega najpomembnejših — in takisto najbolj tragičnih pojavov celotne slovenske kulture. Temu pojavu ni ime zgolj Ivan Cankar; ta pojav dobiva v naših družbenih odnosih širok sociološki pomen, zakaj Ivan Cankar je zajel s svojim delom in s svojim življenjem celotno problematiko sodobnega slovenstva.

Socialni izvor Ivana Cankarja je njegov »Klanec«. Vrhniški klanec je poslednje pribežališče bankrotiranih vrhniških tržanov. Socialni razvoj slovenskega ljudstva pa je šel od kmečkega razreda preko malomeščanstva proti meščanskemu razredu. Tisti, ki so kakorkoli ostali neke na pol poti, ali ki jih je naknadno izvrglo malomeščanstvo v izboru ekonomskega boja, tisti so ostali na tem klancu. To so torej kajžarji in proletarizirani malomeščanski odvržek — in prav to je tisti socialni tip, ki danes prevladuje pri nas; to je brezpravni slovenski kajžarski proletariat. Razredno nasprotje med proletarskim »klancem« in košato malomeščansko Vrhniko je tisti socialni problem, ki ga je Ivan Cankar najbolj zavestno občutil, najgloblje doumel in obdelal. V tej smeri je dal Cankar nenadomestljivo analizo slovenskih socialnih razmer; podal je analizo usode slovenskega kajžarja-proletarca v vezeh tujega kapitala, ki ga pri nas ekonomsko in idejno zastopajo »Hlapci«, to je, slovenske meščanske stranke obeh znanih smeri in oni sloji, ki le-te živijo od njih. Tako je Ivan Cankar proletarec, dasi ni bil nikdar — navzlic temu, da je napisal »Hlapca Jerneja« — izrazit proletarski pisatelj v tistem smislu, kakor ga predpisujejo nekateri teoretiki proletarski umetnosti. Njegovih 30 knjig predstavlja v bistvu obširno avto-

* Ta članek, ki predstavlja zgolj načrt za novo in resnično tolmačenje Cankarjeve osebnosti, je bil spisan lansko leto za 15-letnico njegove smrti. Priobčujemo ga vendar, saj je danes prav tako aktualen kakor je bil.

biografijo (lasten življenjepis) tipičnega slovenskega inteligenčnega proletarca polpretekle dobe. Iz tega svojega subjektivnega sveta je gledal Cankar na celotno slovensko problematiko; svoj »Klanec« je razširil »od planin do morja«, istovetil je ves slovenski narod s slovenskim kajžarskim proletariatom. V tesni zvezi s tem stališčem je naposled takisto vsa njegova slovita kritika slovenskega meščanstva z vsemi njegovimi izrodki, s filistrstvom, breznačelnostjo, oportunistom in licemersko dvojno moralo.

Dal je sicer osebnostno pobarvano, ali vendar najtemeljitejšo sociološko analizo slovenskega meščanstva. Ta analiza je bila plod bolešno občutljive psihološke sprejemljivosti, je bila tedaj docela čuvstvena in če so njena spoznanja danes in za nas vzlic temu objektivno in znanstveno v bistvu neoporečna, je to nezmotljivost pripisati dejanskim ekonomskim razmeram, ki je v njih ta inteligenčni proletarec živel in ki so oblikovale njegovo duševnost.

Ivan Cankar je prinesel ob vstopu v slovensko meščansko literaturo vso ekonomsko in psihološko dedščino svoje pripadnosti k proletarskemu razredu. Vso mladost je preživel v podrejenosti revnega proletarskega študenta. Nujno je potemtakem, da se je v tej meščanski književnosti in tisti dobi, ko je bilo pri nas komaj slutiti prve začetke delavskega gibanja, zatekel kakor v odrešenje v tako zvano »čisto«, nad dejanskim življenjem stoječo umetnost. Zategadelj se še v svojem mladostnem naponu ni zavedel pomena realnega življenja okoli sebe in tudi ne svojih lastnih materialnih nadlog. »Edino in vse na svetu mi je bila poezija,« pravi sam pozneje, ko je že postal socialist. »Bližji od očeta, delavca, mi je bil rajni Klopstock*^{*}; in bolj nego vse materine bolečine in skrbi me je zanimal en sam Prešernov sonet.« Očaran od zapadnih dekadentov** se je opajal s čistim artizmom pesniške besede in se je potapljal v bohemske blodnje »Dunajskih večerov«. V dejanskih razmerah slovenske meščanske družbe in v proletarskih dunajskih predmestjih, ki so se mu že takrat priljubila, pa je kmalu na lastni koži začutil rane socialnih protislovij; in preko prvih, še povsem moralističnih in umetniško pobarvanih ogorčenj nad slovenskim meščanstvom — »filistrstvom« — je bila tako določena njegova pot k tvornemu socializmu, prav do kandidature na delavski listi.

Ta razvoj pa je bil nasilno in tragično prekinjen. Družabna izkoreninjenost — slovensko meščanstvo je črtil, s proletariatom pa se ni zvezal docela —, usoda umetnika — »Tujca« v slovenski meščanski družbi, ki ji je bila umetnost deveta briga, telesna izčrpanost, neprestana revščina, strahote svetovne vojne in naposled prešibka ideološka zgrajenost — vse to so bili vzroki, da so ga razmere prehitale. Ivan Cankar se je »v letih strahote« zadušil, zdaj je zrl zgolj še v temačne »Podobe iz sanj«. Posledica te izkoreninjenosti, te oslabeledosti pod pezo dejanskega življenja je beg v mistiko. Omagal je pred resničnim življenjem in se zatekel v sanje; tudi tako zvana »katoliška regeneracija« (prerojenje) je bila samo vnanja podoba tega Cankarjevega poznega mysticisma. V bolezenskih blodnjah je napravil tedaj

* Nemški pesnik starejše dobe.

** Pesniška šola ob koncu 19. stoletja; bila je izraz duhovne krize meščanske družbe.

bilanco človeka, ki je zavestno potegnil črto pod svoje dejanje in nehanje; in napisal je rezultat: »Mati, domovina, Bog«.

In ako je doživel in vpodobil mater, proletarsko mater-mučnico, in domovino, klanec slovenskega bajtarja-proletarca, še Cankar upornik in borec, potem je tisti Cankar, ki je — še preden je preko teh dveh mejnikov zrasel v pozitivnega proletarskega ideologa —, je tisti Cankar, ki je v agoniji doživel boga — bil že Cankar bolnik.

Kaj nam je torej danes Ivan Cankar? Njegovo delo nam je neprecenljiva vrednota kot prva umetniška analiza slovenske socialne stvarnosti; njegovo življenje pa nam je dokaz tragičnega zloma, ki ga je ta prvi proletarec v slovenski književnosti moral doživeti v slovenski meščanski družbi svoje dobe. Ta zlom nam določa in opravičuje vse njegove idealistične vijuge, vsa boleštna iskanja. Kot proizvod danih socialnih pogojev je Cankar nujno moral biti tak, kakršen je; in kakor je vsa njegova osebna tragika za nas nadvse poučen pojav, mu moramo priznati, da je dal s svojo analizo slovenskih socialnih razmer umetniške vrednote, ki so dandanašnji prav tako dragocene in potrebne, kakor so bile. To je torej Ivan Cankar danes in za nas.

U. K. in Janez Požar.

Kultura

Emil Zola in njegov »Germinal«, roman o rudarjih. (Izdala »Tiskovna zadruga«, prevel A. Gspan, Ljubljana 1933.)

Pred dva in tridesetimi leti je umrl eden največjih francoskih pisateljev, Emil Zola. Napisal je blizu trideset velikih romanov, med katerimi spada marsikateri še dandanašnji med najboljše dela ne samo francoske, ampak svetovne književnosti sploh. »Germinal« je prvi med njimi.

Emil Zola je bil po svoji družbeni pripadnosti malomeščan. Živel je v dobi, ko je doživljal kapitalistični sistem v Zapadni Evropi svoj najvišji razcvit; ali hkratu s tem razcvitom so se že jele prikazovati prve razpóke v blesteči zgradbi meščanske družbe. Francija, ena najstarejših dežel z zgodaj razvitim meščanstvom, je bila proti koncu preteklega stoletja polna korupcijskih afer in škandalov. V višinah se je družba razkrajala, družabna razrvanost je rasla — in takrat je prvokrat nastopil Emil Zola kot borec in je o priliki poznane vohunske afere s kapitanom — židom Dreyfussom, ki ga je vojno sodišče obsodilo po nedolžnem, vrgel krivični družbi v obraz svoj slavni in glasni »J'accuse!« (»Obtožujem!«).

Emil Zola je bil meščanski pisatelj; ni pa bil meščanski pisatelj za zabavo, kratkočasje in zakrivanje resničnega življenja. Čeprav je bil malomeščan, se je razvil do pisatelja tiste vrste, ki je najbližja današnjemu času: do pisatelja borca in kritika. Vse njegovo delo, in zlasti še znameniti ciklus dvajsetih romanov o rodbini Rougon-Macquart, je ena sama analiza in kritika tedanje francoske meščan-

ske družbe, kritika njenega parazitstva, razvrata in razpada. Zola je ustvaril tako zvani *naturalizem*, pisateljsko šolo, ki opisuje življenje takšno, kakršno je v resnici in se ne plaši njegovih nižin, sirovosti in umazanosti. Meščanska literatura, ki se je že takrat izgubljala v problemih, ki so bili daleč od resničnega življenja, ki se je ukvarjala z individualističnimi vprašanji o ljubezni in podobnem, se je te odkritosti ustrašila. Nikdar še ni imel noben pisatelj toliko nasprotnikov, sovražnikov in obrekovalcev kakor Zola. Ali njegov naturalizem je zmagal; najsi tudi je odpadla njegova znanstvena utemeljitev — namreč teorija o podedovanih nagnjenjih, ki bojda odločajo človekovo usodo, kar je s stališča sodobne znanosti nesmiselno — je sam način ostal; Zola ima zagledatelj velikansko zaslug, da je približal književnost neposrednemu, resničnemu življenju.

Pisatelj, ki je bil tolikanj borben in kritičen, mimo tega pa toliko srčan in pošten, da si je upal dosledno misliti o vsem, je moral preiti od kritike meščanske družbe k socialnemu vprašanju samemu. Poleg »Zemlje« — najbolj »naturalističnega« dela —, ki popisuje kmečko življenje v vsej njegovi neposredni, težki, sirovi polnosti — je napisal »Delo« in »Germinal«, dva romana iz proletarskega življenja, ki ju še danes po pravici prištevamo med najboljša dela socialne književnosti.

»Germinal« popisuje življenje rudarjev in zgodovino ogromne stavke v rudniških revirjih sev. Francije. Zola je dolgo študiral rudarsko življenje, hodil v rudnike, občeval z rudarji in se je pripravljaj na pisanje tega romana s tisto znanstveno vestnostjo in tisto neustrašenostjo pred dejanskim stanjem stvari, ki sta bili njegovi poglobitvi odliki. Zato ni čuda, če je »Germinal« najmogočnejši popis rudarskega življenja, kar ga premore svetovna književnost. Čeprav je bil po svojem poreklu meščan, se Zola ni bal priznati socialno vprašanje in pisati o njem. Tako je ustvaril delo, ki je še danes vzor socialne literature. — Nenadkriljivo je njegovo opisovanje rudnika, strahotno težkega dela v rovu, dela žen in otrok itd. Čeprav je malo verjetno, da bi bil Zola kaj dosti vedel za historični materializem, je s svojim talentom, s svojo dosledno resnicoljubnostjo in vestnim študiranjem dejstev vendarle ustvaril umetnino, ki ji še danes ne more oponesti nič noben dialektično naobražen človek. Dejstvo pa, da je ta meščanski pisatelj s svojim izrednim talentom, pa takisto z izredno poštenostjo dognal in pokazal stvari takšne, kakršne nas uči spoznavati dialektika, da je prišel do tistih zaključkov, ki dandanes vodijo proletariat — to daje mnogo misliti in le potrjuje pravilnost dialektičnega mišljenja. Zola si ni mogel postaviti lepšega spomenika kakor je bila izpoved iskrenih simpatij do delavskega razreda, simpatij, ki jih je ta roman ves poln. »Germinal« je delavski roman v najboljšem pomenu besede.

Na koncu romana, po zlomljeni stavki, odhaja Štefan drugam. Tako le opisuje Zola njegov odhod: »In pod njegovimi nogami so neprestano padali globoki, uporni udarci krampov. Vsi njegovi tovariši so bili tod spodaj, in slišal jih je, kako gredo pri vsakem koraku za njim... Še in še, razločneje in razločneje... so tovariši udarjali. Pod plamtečimi žarki solca, v tem jutru, kipečem od mladosti, je postalo to trkanje plod, ki ga je poljana zanosila pod srcem. Rasli so ljudje,

črna vojska . . . , ki je počasi klila . . . in zorela za žetev prihodnjega stoletja. In kmalu, kmalu bo to njeno klitje razneslo zemljo.«

»Germinal« (izg. žerminál) se je klical sedmi mesec republikanskega koledarja v francoski revoluciji. Klitje pa se pravi po francosko — germination.

Škoda le, da je izvrstni prevod precej drag in delavstvu težko dostopen. Poljudnejša izdaja tega znamenitega dela bi bila kar najbolj zaželena.

Janez Požar.

»Nova knjiga« (Enka), Ljubljana,

je edina slovenska knjižna založba, ki izdaja dela iz socialistične znanstvene literature. V lanskem letu je izdala tri knjige, ki bi jih moral imeti vsak slovenski delavec in napredni inteligent: Friedricha Engelsa znamenito razpravo o »Ludviku Feuerbachu in koncu nemške klasične filozofije«, ki popisuje nakratko več razvoj znanstvenega marksizma; knjigo je opremil z obširnimi pripombami »oče ruskega marksizma«, Jurij Plehanov. Naslov je »Uvod v dialektični materializem«. — Kot druga knjiga je izšel Engelsov »Anti-Dühring«. V polemični obliki je tu Engels razvil celotno teorijo dialektičnega materializma, tako da predstavlja ta knjiga še danes temelj marksistične znanosti. — Tretja knjiga, ki je pravkar izšla, je Karla Marxa »18. brumaire Louisa Napoleona«, sijajna analiza nastanka francoskega drugega cesarstva in razvoja francoskega meščanstva. Knjiga je še zlasti zanimiva zategadelj, ker je ta doba francoske zgodovine po razmerah in političnih osebnostih čuda podobna današnji Nemčiji. »18. brumaire« je eden najsjajnejših dokazov praktične uporabljivosti dialektičnega materializma.

Letos je »Nova knjiga« program še razširila. Redni naročniki (naročnina je skrajno malenkostna — 7.— ali 9.— Din na mesec) bodo prejeli v treh knjigah skupno kar 5 znamenitih del, in sicer: **Jurija Plehanova** »Osnovni problemi marksizma«. To delo, najizbornejši priročnik za študij dialektičnega materializma, mora imeti vsakdo, ki se zanima za znanstveni socializem. Delo je pisano z vso znanstveno temeljitostjo, obenem pa lahko in sila zanimivo. Kot druga knjiga izideta **W. Reimesa** (bil je navaden rudar) »Zgodovina gospodarstva« in **Horabinova** »Gospodarska geografija«, dve praktični deli izredne važnosti, kar kažeta že naslova. Tretja knjiga bo prinesla dve temeljno važni Engelsovi razpravi: »Izvor rodbine, privatne lastnine in države« ter »Kmetijski boji v Nemčiji«. Ni treba posebej poudarjati, kolikanj je pomembna že prva razprava, medtem ko je druga še zlasti potrebna nam Slovencem, ki imamo pestro in zanimivo, pa še do danes neocenjeno in napačno tolmačeno zgodovino kmečkih uporov.

Poleg teh treh, oziroma v resnici petih knjig bo izdala »Nova knjiga« v subskripciji še **Avgusta Bebla** »Žena in socializem«. Ker bo to nadvse važno delo izšlo le tedaj, če se prijavi zadostno število naročnikov že vnaprej, in bo izšlo v toliko izvodih, kolikor bo interesentov, zato se prijavite takoj.

Mala biblioteka pa, ki je izdala doslej že tri knjižice (»Fašizem« Toneta Brodarja, »Stanovska država brez maske« Vl. Kostanjevca in Spectatorja »Povojno svetovno gospodarstvo«) se odlikuje s prav tako bogatim programom: Kurt Hartman: »16 let gospodarske krize«, dalje

»Dinamit na Daljnem Vzhodu«, »Križa na vasi«, »Krščanstvo nekdanj in danes«. Mimo teh rednih izdaj bo izdala »Mala biblioteka« (letna naročnina, plačljiva v štirih trimesečnih obrokih, znaša le 48.— Din) v subskripciji dve aktualni knjigi: »Seksualni boj mladine« in »Trbovlje — socialni prerež«. Tudi za ti dve knjigi se je treba prijaviti posebej in vnaprej.

Zahtevajte brezplačne prospekte. Po informacije se obrnite naravnost na založbo »Nova knjiga« (in »Mala biblioteka«), Ljubljana, Miklošičeva cesta 13. Poštni čekovni račun št. 14.303.

Dopisi

Prispelo je pismo. Tipkano, dve strani in pol. Poštni žig: »Ljubljana. Otvorite poštni čekovni račun. Vlagajte pri poštni hranilnici. 2. V. 1934. Dopis brez podpisa. Piše ta samozavestni gospod:

»Večkrat mi pride pod roko »Mladi plamen«... Zato si mislim, da je najbolj, da kar Vam (pismo je naslovljeno na odgovornega urednika našega lista. Op. uredn.), povem o tem listu, oziroma o tistih, ki so tako srečni, da vanj pišejo, — mislim. Sem preprost človek (kako skromno!) ter ne bom rabil tujk, ki jih dobro ne obvladam, vendar bom po domače povedal o zadnjem Vašem listu, kaj mislim o člankih »Katoliška socialna politika«, ter o »Seksualnost in mladina«.

Sicer ste se že v prejšnjih listih strašno zaganjali v papeža, vendar sem takrat opustil (kaka milost!) in Vam nisem nič pisal, ker ste se mi zdeli otročji, pisanje na nekaterih mestih pa je bilo naravnost prostaško. (Kako moder in blag gospod je to!).«

In tako dalje. »Nepodpisnik« se zaletuje v članek iz lista »Istra«. Da je laž, da bi papež za Primorce samo molil. Da pišemo klobasarije. Da se je informiral, kako je s Primorci (pač gospod ni Primorec), ne pove pa, kakšne informacije je dobil. Veselih gotovo ne.

Potem pa nasvetuje, da imejmo »Quadragesimo anno« v večji časti. Da naj jo Vojan parkrat prebere (anonimni pisec jo je očitno prebral premalokrat) in pa dobro premisli (pisec se ne zaveda tega, da je treba le verovati in nič misliti).

Zelo zanimiv je naslednji odstavek, kjer pravi: »kaj boste imeli od tega, če boste vzgajali nekaj ljudi, ki bodo po Vašem mnenju imeli odprte oči pred družabno neenakostjo? Kako je mogoče, da bi bili vsi enaki. Tisti ljudje bodo stremeli po nečem nemogočem, bodo vedno nesrečni in nikdar zadovoljni.« —

V odgovoru na »Seksualnost« pa se zrcali prav lepo vsa potlačena, ozkost, zagrenjenost, ki izvira iz samotrpničenja. Suženj starih izročil, lažnjivih postav. Ta človek še vedno misli, da so nekateri deli telesa lepi, nekateri grdi, da so nekateri nagoni lepi, drugi pa grdi. Da je mož zato, da »daje življenje otrokom«, žena pa da štedilnik varuje. Baš potlačenci piščevega kova polnijo javne hiše in se sploh nezdravo spolno udeležujejo. Nenaravno gledanje življenja, nenaravno bičanje nagonov in domišljije kaj rado oslabi živce in vrže v protislovje. Odklanjamo nezdravo spolno izživljanje in mladino svarimo pred njim. Zato ne bomo propagirali ne »bikov«, ne »pajzelnov«. Trdi-

tev, da ni bilo dobe, v kateri bi se ljudje izživljali na vse načine, na naravne in nenaravne — ne drži, saj v srednjem veku so bile cerkve lastniki mnogih javnih hiš. Znana so tudi kopališča v Baden-badnu, Zdi se mi, da je nasprotno res. Čimbolj se ljudje zavedajo pravice na svojo seksualnost, toliko bolj nastopajo bolj znosne in zdrave seksualne razmere. Mi pa ne zagovarjamo le seksualno prostost, temveč tudi osvobojenje žene. Ženo v baru, javni hiši smatramo za sužnjo. Toda tudi žena v marsikaterem zakonu je sužnja.

Pisec pravi, naj ne kvarimo »še tisto peščico zdravo mislečih ljudi«. Pisec ni v tej peščici, on ni na zemlji, on je v oblakih naukov, avtoritete, dogem, paragrafov in neznanja, on ni svoboden. On nič ne misli, on le veruje. Ne pozna ne socializma, ne Marksa, ne cerkvene zgodovine (grozno, kaj ne!). Hlapec iz hlapcev! Brez kritičnosti, v političnih in gospodarskih naukih neprišteven. Pisec pravi: »Seveda je to, kar se danes godi strašna krivica«, toda anonimni pisec le vzdihuje, a ni zmožen ničesar storiti (razen za služkinjske domove!) tako kakor vsa armada njegovih somišljenikov.

Kaj imamo mi? Veliko vrednost — duševno svobodo. Nič nas ne veže. Zato moremo gledati naravnost, resnično in pravilno. Ker gledamo resnično in pravilno, se izognemo duševni lenobi, delamo prav in smo borbeni. Pravilna analiza življenja omogoča pravilno delovanje. Anonimni pisec je pa glas izumirajočega rodu.

Razno

Tovarna Buick (avtomobili) v Flintu (Michigan, USA) je ustavila delo. 19.000 delavcev je ostalo brez kruha.

Miljarde dolarjev čistega dobička so dobili špekulanti na njujorški borzi v zadnjih šestih letih. Samo ena tvrdka, ki se peča s špekulacijami, je dobila v letih 1928 in 1929 nad 12.400.000 dolarjev čistega dobička. Dohodki 6, 7 in več milijonov dolarjev na leto niso nikaka redkost. Niti v letih gospodarske krize, kakor jo preživljamo sedaj.

Republika Estonija čuti potrebo uvesti načrtno gospodarstvo. Tamkajšnji list »Kaja« piše, da sili nadprodukcija vlado, da omeji svobodo v proizvodnji. — Resnica je, da ni »svoboda« v proizvodnji nič drugega, nego navadna gospodarska anarhija in nesmotrnost. Ni pa res, da bi bila katerakoli panoga proizvodnje nadproduktivna, to se pravi, da bi proizvajala čez potrebo. Proizvodnja je le nadvladala kupno moč širokih slojev in celih narodov.

V Škodovi tovarni municije (Čehoslovaška) je nastala velika eksplozija. Ubitih in ranjenih je bilo mnogo delavcev.

Zedinjene države severoameriške bodo zgradile 120 bojnih ladij. Mirovne konference nimajo uspeha.

Prvi vlak v zraku, sestavljen iz štirih aeroplanov, je preletel dolgo pot od Moskve do Harkova v štirih in pol urah. Prvi zrakoplov je bil za »lokomotivo«, ostali trije pa kot zračni vagoni.

Železniški material je naročila »samostojna« država Madžukuo iz Nemčije. O tej državi ve ves svet, da je pod popolno oblastjo Japonske.

Japonska naroča železniški material iz Nemčije zato, da se z njo še bolj sprijazni in da jo pridobi za zaveznico v vojnah, ki jih pripravlja. Ta material bo služil za zgraditev železniških prog, ki so potrebne za prevoz vojske in municije v bodoči vojni.

Za separatiste je v Nemčiji vpeljana smrtna kazen. Posebno v Porrenju in na Bavarskem so močni pokreti za odcepitev od Nemčije in za priključitev k Franciji.

Do srede maja t. l. je bilo v Badenu 600 ljudi obsojenih na prisilno sterilizacijo. To se pravi, zdravniki jih bodo tako operirali, da ne bodo več mogli imeti otrok.

Kanadski farmerji nameravajo pobiti in sežgati pol milijona ovc, ki jih ne morejo prodati. Po sežiganju kave v Braziliji in bombaža v Zedinjenih državah prihaja na vrsto torej še živina. S tem zločinskim početjem menijo kanadski farmerji dvigniti ceno ovcam. Pri tem pa trpi kanadski siromašni kmet veliko pomanjkanje.

Velike množine aeroplanov gradi Nemčija. Večina teh aeroplanov je zgrajena tako, da morejo v mirnem času služiti trgovskemu in potniškemu prometu, za slučaj vojne pa se lahko v najkrajšem času spremenijo v dobre vojne avijone.

Neka Splitčanka, ki je živela v Kairu, je zapustila po smrti 72 milijonov dinarjev Jeruzalemu in rimskemu papežu. Nasledniki so vložili tožbo za razveljavljenje testamenta in dokazujejo nemožnost, da bi bil papež dedič premoženja.

V Šefildu na Angleškem je bilo fašistično zborovanje, na katerem je bilo 3000 udeležencev. Isti dan in v istem mestu se je vršilo protifašistično zborovanje z nad 26.000 udeleženci.

Dve tekstilni tovarni so socializirali španski delavci v mestih Hironi in Berga ter delajo sedaj v njih za svojo korist.

Svetovni ženski kongres proti fašizmu in imperialistični vojni se je vršil v dneh 4. do 6. avgusta v Parizu in so se ga udeležile zastopnice milijonov žená vseh političnih smeri, iz tovarov in uradov, iz mest in s kmetov, iz Evrope in Afrike, Azije in Amerike, iz imperialističnih dežel in iz kolonij. Med številnimi zastopstvi je kongres pozdravil zlasti dve: **nemško**, ki je prišla v Pariz navzlic najtežjim pogojem, in **rusko**, ki jo je vodila znana delavska bojevница Helena Stasova. Ta kongres je s svojimi govori in diskusijami, s svojimi sklepi in pozivi dokazal, da so žene vsega sveta pripravljene, boriti se z vsemi silami proti imperialističnim vojnim hujskačem in fašističnim ljudskim sovražnikom.

Proti podpiranju poljedelstva je govoril na zborovanju Zveze češkoslovaških velikih industrijcev njen predsednik dr. Preiss in napadal vlado, češ, da podpira kmečko gospodarstvo na škodo industrije. Seveda dr. Preiss ne upošteva, kako težko kmetje živé, koliko se trudijo in trpijo, da pridelajo kruha prav za take izkoriščevalce, kakršni so dr. Preiss in tovariši.

Na otoku Ceylonu so uničili tri milijone kilogramov čaja, da bi preprečili nadaljnje padanje cen čaja. V holandskem mestu Drunenu pa so iz istega razloga uničili 90 tisoč kilogramov jagod.

TOLMAČ TUJIH IZRAZOV V TEJ ŠTEVILKI.

- Absurd — nesmisel, abotnost.
 Arrangement (beri: aranžmá) — ureditev, uredba.
 Avtarkija (gospodarska) — gospodarstvo, ki je omejeno na eno samo deželo.
 Bluff — slepilo, prevara (izg. blöf).
 Budget (izg. büdžé) — proračun.
 Decenij — desetletje.
 Deflacija — pomanjkanje denarja v obtoku.
 Deklasiran — je tisti, ki je izpadel iz svoje družbene skupine, iz svojega razreda.
 Depresija — oslabeledost, potlačenost.
 Devalvirati — razvrednotiti.
 Deviza — v tujini plačljiva menica, izdana v valuti (denarju) dotične države.
 Ekspropriacija — razlaščenje, razsvojitev.
 Faktor — činitelj, nekaj, kar v neki stvari odloča.
 Fiasko — polomija, neuspeh.
 Forsirati — izsiliti, siloma gnati kakšno reč, pretiravati.
 Hipoteka — zastavitev nepremičnin.
 Kalkulacija — preračunavanje, preudarjanje.
 Kapaciteta — sposobnost, zmogljivost, zmožnost.
 Komentar — razlaga, tolmač (komentirati — razlagati).
 Konkreten — dejanski, stvaren.
 Konsekventno — dosledno, vztrajno.
 Konstatacija — ugotovitev.
 Kontingent — prispevek, določen del, vnaprej določeno število česa (blaga, vojakov itd.).
 Maksimalen — največji, večinski.
 Mistika — skrivnost, nauk o skrivnostih, vérovanje v skrivnosti.
 Negacija — zanikavanje.
 Niveau (izg. nivó) — gladina, višina (stopnja).
 Oligarhija — vlada nekaterih, vladanje majhne skupine.
 Parazit — zajedalec, skledoliznik, kdor živi na tuj račun.
 Pariteta — enakost, enakopravnost.
 Parola — geslo, izrek, navodila.
 Plastičen — živ, otipljiv, nazoren (kakor v resnici), izoblikovan.
 Platoničen — breztelesen, čisto duševen, zgolj čuvstven.
 Racionalizacija — smotrna ureditev; v podjetjih: izkoriščanje delovnih sil in strojev do največjih možnosti.
 Realizacija — uresničenje.
 Regulirati — urediti, uravnati.
 Reichswehr — nemška državna vojska.
 Sekundaren — drugoten, manjše važnosti.
 Simptom — znak, predznak, pojav.
 Stabilnost — stalnost, stanovitnost.
 Stimulans — vzpodbuda, nekaj, kar vzpodbuja.
 Struktura — ustroj, sestava.
 Suficit — dobiček.
 Transfer (en) — prenos (en).

